

ACC. N:R

M. 10402:1-107.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landskap: *Småland* Upptecknat av: *folkskoll. G. L. Hartman*
Härad: *L. Möre* Adress: *Vissefjärda*
Socken: *Vissefjärda* Berättat av: *nr upptecknarens*
Uppteckningsår: *1947* Född år *1888* i *Vissefjärda* ^{minne}

När den nya tiden kom till bygden s. 1-107 Luf 59.

Skriv endast på denna sida!

1.

ACC. N:R M. 10402: /.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

NÄR DEN NYA TIDEN KOM TILL BYGDEN.

LuF 59

I denna trakt, västra delen av Vissefjärda socken, där jag själv är född och där jag känner till allt av intresse, dels genom att jag sett det, dels av berättelser av far och mor, har allt det nya i tiden dröjt längre än vanligt att tränga fram eller det gamla levat kvar segare än i andra bygder, vilket man nu helst vill säga. Faktum är att mycket av det forna fortfarande hålles högt i ära och frodas vid sidan om det moderna.

Det laga skiftet är överallt i dessa byar i västra sockendelen företaget, och förekom det, enligt vad jag erfarit, omkring 1820-30. Däremot finnes det i Långasjö socken, som gränsar till Vissefjärda men ligger inom Konga härad och Kronobergs län, tvenne byar, som ännu ej haft laga skifte, nämligen Helganäs och Allgunås. Där hålles vart år bystämma, ^{der} aternerande hos de skilda åboarna, varvid gemensamma angelägenheter dryftas. De har bl. a. en allmänning, som utgöres av en större ö i Flakensjön, och därifrån säljes virke, varefter pengarna användes till gemensamma för samfälligheten beslutade utgifter, t. ex.

ACC. N:R M. 10402: 2.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

för dikning och hägnader, enskilda vägar m.m. Bystämman avslutas med ett rungande kalas, där mat och kaffe och brända och destillerade drycker spenderas icke blott på åboarna utan också deras hela familjer. Även lärarna, handlande och andra, som ej besitta mantalsjord, få vara med och erhålla en släng av slevén.

Inom västra Vissefjärda, som inom parentes sedan gammalt fortfarande någon gång nämnes Kåraböket, och som intill 1880-talet tillhörde Konga härad och Kronobergs län i förvaltningshänseende men kyrkligt Vissefjärda pastorat och Kalmar stift, har bystämmor ej hållits sedan laga skiftet genomfördes. Titeln ålderman hörde ju samman med bystyrelsen i gamla tider. Den titeln hade bl.a., efter vad min far omtalade, hemmansägaren Peter Nilsson i Stångsmåla, vilken även efter det laga skiftet inom sin by fick heta "ålamán". Hans son, Sven Petersson, innehade gården därefter, och denne senare var gift med min faster, Cajsa Lena Gustafsdotter, född på det hemman i Fåglasjö, där jag föddes. Jag har aldrig hört talas om att det finnes kvar i byarna här vare sig byskrin, byhorn eller protokollsböcker eller andra handlingar från tiden före laga skiftet, men handlingar från detta, såsom

ACC. N:R M. 10402:3.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ägodelningskartan och de vid skiftet skrivna handlingarna, är naturligtvis kvar överallt och gömmas väl såsom dyrgripar hos en av bönderna, som ansvarar för desamma.

Efter det laga skiftet skedde utflyttningar från den äldre bebyggelsen i byarna, så att man fick lite bättre rörelsefrihet. Visserligen kändes det tryggt att bo så nära varandra, som man från ålder gjort, men det var många gånger besvärligt också med trängseln. Då hände det ibland, som far omtalade, att bondkäringarna stod på sina trappstenar och "skällde" på varandra, barnslagsmålågav anledning till trätor mellan resp. familjer, likaså när höns och andra djur kom in på grannens mark. Utflyttningen blev alltså av i den ena byn efter den andra, och när man vant sig vid att bo lite avskilt från varandra, kände man sig belåtna med bebyggelsens spridning. Alla åboarna flyttade dock inte ifrån den gamla tomten, någon eller några stannade kvar. Så var det t.ex. i min födelseby Fåglasjö, där min farfar och den närmaste grannen byggde nya boningshus på de gamla tomterna i slutet av 1840-talet, vilka hus alltjämt är kvar och bebos av hemmanens ägare. Min farfar hade dock, enligt min far, varit betänkt på

ACC. NR M. 10402:4LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

att göra utflyttning ett par hundra meter norr om den gamla gårds-
staden, ut på en åker, men han ångrade sig, då han ^{i så fall} ~~en~~ hade delvis måst
använda till tomt gammal god åkerjord, och det nämndes han icke. Man
hade inte så stora arealer odlad jord då som nu, varför det är för-
klarligt, att utflyttningen inhiberades.

Så gick det över hundra år, innan man tänkte på att åter samar-
beta i byarna för gemensamt bästa. Visserligen hjälpte man varandra
även då vid slätter och tröskning m.m., men riktig fart blev det ej,
förrän man för så där 20-25 år sedan bildade en tröskförening i or-
ten. Denna fortlever alltjämt och har varit till stor hjälp, då det
slitsamma tröskningsarbetet kan klaras av på en dag hos varje med-
lem medelst motordriven helrensande tröska. Även utanför föreningen
stående har fått mot betalning använda tröskstättet. På de senaste
10 åren har anslutning skett till mejeriföreningen, slaktdjursför-
eningen, lantmanna- och brandskyddsföreningarna, svin- och hästförsäk-
ringsföreningarna m.fl. Men något samröre f.ö. har inte skett, t.ex.
gemensamt inköp av slätter- och skördemaskiner o.d. Sådana redskap
och andra har man velat äga ensamma för att vara på den säkra sidan.

ACC. NR M. 10402:57LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

S.k.kalasrote utgjordes i regel av byalaget, men om det var fråga om byar med endast få åboar och byarna låg nära intill varandra, så slog man sig tillsammans och kalasade ihop vid begravningar och bröllop, barndop osv. Denna sed lever kvar ännu, så t.ex. i byarna intill Pellamåla skola, Pellamåla och Frostensmåla byar. Nu har tillkommit årskalasen, då man gör stora bjudningar med anledning av 50- och 60-årsdagar m.fl., då man lägger sina bidrag på listor, som cirkulera i kalasroten.

Att kalasrotar över huvud kommit till har berott på olika orsaker: för det första var man närbesläktade, och särskilt var detta fallet mer förr än nu. Inaveln i gamla tider blev ett faktum, vilket berodde på att befolkningen då var mindre rörlig, vilket i sin mån var en följd av de dåliga kommunikationerna och svårigheten att få utkomst utanför bygden och i annat yrke än jordbruket. Så berodde det också på, att man t.ex. vid begravningar, när man skulle bära liket till kyrkan, vilket för långt tillbaka, innan man införde sedan att köra till gudstjänsterna, alltid skedde. Även sedan man införde det bekvämare sättet med likvagn hade man behov av bärare till kis-

ACC. NR M. 10402:6.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

tan, och denna orsak var ju vägande. Men man får heller inte förbise att man också ville ha med så mycket folk som möjligt vid dylika tillfällen, ty ju mer heder bevisades, om det var stor procession av gående eller många skjutsar. Ännu räknar man på detta sätt vid begravningar, så att antalet bilar avgör om det är en stor sorgeshögtidlighet eller en fattigbegravning. Likaså var man angelägen om att i äldre tider ha med många gäster, ty ju flera hushåll som var bjudna, desto flera förningar. Och av dessa gick inte allt åt vid kalaset utan blev över och varade i flera veckor efteråt. Så man hade det ordstävets "att när man blev matalösa, var det att ställa till kalas". I nuvarande tid har ju inte "kalasrote" så stor betydelse, vare sig det är fråga om kyrkliga högtidligheter eller profana gillan. Nya tider, nya seder!

På jordbruksområdet har det under den senaste mansåldern skett många och genomgripande förändringar, alla till det bättre. Som redan i korthet nämnts, var den odlade jorden omkring 1860-70-talen mycket ringa i förhållande till hemmanens totalareal. Det var i regel några åkrar, upptagna i husens omedelbara närhet, och endast fastmarksjord.

ACC. N:R M. 10402:7.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Hemma på vår gård omkring 1870, då min far övertog Fåglasjö Österg. om 3/8 mant., kan man beräkna att det var c:a 8 tunnland fastmarksodling, fördelad på 5-6 ställen, och denna areal utgjorde endast 1/15 av hemmanets totalareal. Inga mossar var då odlade, utan detta arbete lät min far utföra under de närmaste åren efter tillträdet. Dessutom lät han odla fastmarksjord, s.k. trädor, så att när odlingsarbetena var slutförda, hade den sammanlagda odlade arealen av åker- och mossjord vuxit till det fyradubbla. Arbetskraften var den tiden synnerligen billig och lätt att erhålla, då det var tätt med backstugor i byarna och ute i markerna. Utav den nyodlade arealen var det allra mest mossar, dels belägna vid sjöar, dels kärr- och myrmark. Av dessa mossar är nu flera utlagda till betesmark och skogsväxt, därför att de antingen hade dålig jord eller blivit odugliga på grund av bränning, så att utfall icke längre var effektivt.

Till att börja med gödslades ej mossarna, utan man brände vart år marken till en halv eller en cm:s djup, ty man hade ännu ej börjat med konstgödning, "påsadynge" eller köpgödsel, som man kallade den. Var olyckan framme, kunde mossen "jordbrinna" på några ställen, så att

ACC. N:R M. 10402:8.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

djuphålor bildades. I dessa stannade det vatten, som icke gick att få bort med den dikning, som tidigare verkställets. Var sedan avloppskanalen full av sten, kunde man inte fördjupa avloppet, utan mossen lämnades att bli vildmark igen.

För omkring 50 år sedan, i min barndom alltså, började far köpa konstgödsel, bara tomasfosfat och kainit, vilka slag användes på mossarna. Kalkning var då icke i bruk, varför det blev svårt med vissa ogräs, såsom knutarv och rödsyra. Under de senaste 20 åren har däremot kalkning skett med vissa mellanrum, och man har därigenom fått bort de kalkskyende ogräsen, icke blott de ovannämnda utan alla andra. Detta har naturligtvis inverkat fördelaktigt på skörderesultatet. På åkrarna användes i gammal tid endast naturlig gödsel, men i min barndom började man så smått med bermjöl till rågsådde på höstarna. Nu för tiden användes även på fastmarksjordar såväl naturlig gödsel som konstgödsel samt kalk, allt till förmån för avkastningen. Särskilt genom kalkningen har man utrotat de kalkskyende ogräsen på åker; rödsyra, arv och åkerkulla bl. a. varigenom man särskilt ökat avkastningen av hö på klövervallarna.

ACC. N:R M. 10402:9.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Det är ju klart, att den ursprungliga ringa arealen gav mindre i skörd än som räckte för normal brödförsörjning av de stora familjerna, och det var detta, som var den främsta orsaken till att man ville utöka den odlade jorden på både fastmark och mossar. Som även försörjningen av foder till djuren under vintern lämnade mycket övrigt att önska - man hade goda hagbeten och sålunda sommarfoder till långt flera kreatur än vad vinterfodret motsvarade - ville man genom utökad areal sörja för att vinterfoderbehovet också blev väl fyllt.

Under 1800-talets förra hälft bedrevs jordbruket så, att endast halva åkerarealen samtidigt bar grödor, medan den andra delen låg i träde, vilade opp i väntan på nästa sådd året efter. Orsaken till detta slöseri med jorden härleddes i sin tur av att man ännu ej bröjat odla klöver eller andra foderväxter. När klövervall infördes i växtföljden blev trädan avskaffad så småningom utom i vissa fall, då man för att gödsla jorden för kommande gröda under trädestiden betade åkern med får. Liknande gjorde man sedermera här i orten, när träddningen av mossar ägde rum, ty där sådde man inte klöver eller andra växter till hö, möjligen timotej på en del sandblandad mosse. Ville

ACC. NR M. 10402:10.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

man ha slätter på mossarna ändå, utan "insåning", lät man mossen bara ligga efter föregående års havreskörd t.ex., och då växte upp vilda gräsarter m.m., som skördades till hö, såsom ven, rödsyra o.a. I alla händelser var uppodlingen av mossarna ett stort steg framåt, i synnerhet för att öka skörden av foder åt djuren under vintern. Men de mossar fanns, som även mycket väl lämpade sig för odling av råg, och då var detta ytterligare ett plus, enär man då utökade även förrådet av brödsäd. Med de små åkerarealerna, som fanns före mossodlingarna tagits i bruk, var otillräckliga att lämna såväl brödsäd som foder, så att om man den tiden icke haft sina svedjeland, om vilka jag utförligt berättat i en förut insänd uppteckning, man skulle stått inför rena katastrofen, ty på dessa erhöles såväl råg till bröd som halm till djuren som ock under första skörden på sveden en icke föraktlig kvantitet potatis.

Under 1850-talet odlades här i bygden mest korn som brödsäd, men successivt har detta sädesslag utträngts av rågen samt vårvetet, så att nu korn knappast odlas alls, ja, det finns många i skolåldern, som ännu aldrig sett en kornåker, mycket mindre gjort bekantskap med

ACC. N:R M. 10402: //.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

mat av detta sädesslag. Under min barndom, för c:a 50 år sedan, var kornet lika allmänt som vetet nu, och man åt i varje bondehem i vardagslag bröd av rent korn eller bröd av korn och råg. Rent rågbröd användes ju också, men var det knappt med rågen, tog man till kornet i brödet. Och i vart fall hade man kornmjöl, fint malet, som man nu använder vetemjöl, nämligen till kakor, plättar, våfflor osv samt som avredning i matlagning. De kornvaror, som nu finns att köpa i affärerna, såsom gryn och mjöl, härstammar från andra trakter i landet. Man använder nämligen gryn av korn, då risgryn icke längre finns, vid tillagning av slakt, till korv och "mos", det senare motsvarande vad man de kallar pölsa, med lever och kött som ingredienser.

Med den utökade arealen av odlad jord och införande av nya växtslag, kunde man få en mångårig växtföljd, alltså från det gamla trädkorn, råg, potatis, till vall, råg, potatis, rotfrukter, vete, havre. Härigenom samt i och med kalkning och konstgödsling och bättre tillvaratagande av den naturliga gödseln (cementerade gödselstäder, stior och fähus och stall) har skörderesultatet enormt ökats och avkastningen av husdjursskötseln i hög grad likaledes blivit större. Användningen

ACC. NR M. 10402:12LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

av för trakten goda sorter samt ofta ombyte av utsäde genom inköp av kontrollerade fröer av skilda slag har naturligt nog även inverkat gynnsamt för jordens avkastning, såsom fallet varit inom husdjurs-skötseln, att man gått in för att skilja sig från de äldre raserna och införa nya, för orten lämpliga bruksdjur av alla slag. Särskilt har man ökat mjölkproduktionen därigenom.

Var nyordningen i fråga om ökad areal, växtföljd, konstgödning m.m. revolutionerande så var icke minst utbytande av de föråldrade redskapen mot nya, moderna, sådana det icke mindre, Man kan gott påstå att förbättringen av skörderesultaten ej minst berodde på bättre och arbetsbesparande verktyg och redskap. Det var icke nog med det ena, det var en kedja av förbättringar, som hänger intimt samman, som orsakade uppsvinget inom jordbruket. Och ännu är icke på långt när sista ordet sagt härvidlag.

Redskap kostar pengar, och sådana hade man ont om i äldre tider. Jordbrukaren nöjde sig därför med de allra enklaste redskap, som han kunde göra själv och som därför var billiga. Deras effektivitet var det därför icke det bestämmande, det kom i andra hand. Och man gjorde

ACC. NR M. 10402: / 3.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

dem därför av det material, som låg närmast till hans, nämligen trä. Allt nästan, utom yxor, sågar, liar och skärar samt övriga eggverktyg samt beslag på årder och plogar, var av trä, såsom plogar och årder, harvar och vältar, grepar och spadar, skyfflar och räfsor, tjugor och bindsel till djuren i ladugården jämte baljor och spannar, tinor och byttor osv. Till och med sparades det på spik, om man kunde nödtorftigt använda sig av pinnar och dubbar, för att panela husens ytterväggar, slå tillsammans de primitiva båtarna, timra husen o.a.

Då det var fråga om redskapen, så är det klart, att det inte gick att djupplöja med den tidens träplogar och träårder, och följden av detta blev då den, att åkern stod sig dåligt mot torka. Missväxt i äldre tider kan sägas vara en direkt följd av dålig brukning. Visserligen kan även missväxt på grund av torka inträffa också nu, men då är det långtorka, medan det förr avspeglades på åkrarna även för en torka på någon vecka. Jag minns så ofta från min barndom, hur kort säden på åkrarna blev vid inträffande torkperioder, ja, så att axen ej gick ur holk och man fick slå av i breda såväl korn som havre, då det ej

ACC. NR M.10402:14LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

gick att binda i kärvar.

Även de första vagnarna i jordbruket var helt av trä:de kallades "bultvagnar",då de slog och skrek och dånade,när de kördes på de steniga bygatorna,särskilt skrek,då man sällan smorde dem!"Hjälpas,åt,hjälpas åt!" sa Kassamåla bulthjulen är därför ännu ett gammalt ordstäv här.(Karsamåla är en by i Långasjö på gränsen mot västra Vissefjärda,och denna by låg mycket avsides och där höll sig det ålderdomliga i fråga om redskap längre kvar än i byarna runt om,varför man ville liksom driva med invånarna där fördenskull).

Järnet var dyrt och smederna tog också betalt,och det var av den anledningen som träet behöll sin plats som nummer ett.Visserligen är också fortfarande många redskap av trä,men de är dock beslagna och förstärkta med järnsåsom vagnar och harvar,häckar och sättrar m.fl.Och bindslen till djuren är nu helt av järn,liksom man nu vid byggen sällan dubbar och pinnar ihop utan använder spik och skruv.

I äldre tider fram till för låt oss säga 25 år var lövängarna så gott som enda mark,varifrån gården fick sitt behov av hö för året fyllt,s.k. naturligt hö.Hemma på min föräldragård hade vi tre olika

ACC. NR M. 10402:15.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

skiften:gärdet,bolet och Knektängen.Gärdet och Knektängen var mera steniga och höglända,bolet sidlänt och med ett litet vattendrag igenom.På det sistnämnda stället gavs det "bredslatjockt",d.v.s. det slagna gräset täckte vid torkningen helt marken.Där var relativt stenfritt,medan på den övriga naturslåttern det var mycket gott om stenar. Från dessa lövängar fick vi i min barndom god skörd av hö, men år från år försämrades slåttern,dels på grund av den årliga bortforslingen av skörd,dels på grund av hård betning under hösten. År från år blev resultatet sämre,tills man slutligen ansåg,att det inte var lönande längre att använda marken som slåtter utan lägga ut den helt till betesmark,vilket också är fallet med lövängarna överallt i trakten.Detta kunde med ganska liten förlust i foder ske,då man alltmera fått lägga an på att ta sitt behov av hö från åkrarna och mossarna,insåning.Genom omsorgsfull skötsel av vallarna,lämnar dessa nu hela höbehovet.- Under äldre tider,fram till 1900-talets början,hade man också sjöslåtter,som noga tillvaratogs,och hemma fick vi årligen omkring ett 10-tal lass av fräken från sjön.Det var synnerligen arbetsamt att slå i sjön,men man var tvungen för foders skull.

ACC. NR M. 10402:16.

Som redan omtalats var i mitten av 1800-talet och även under de närmast följande decennierna arealen av odlad jord vid gårdarna här i trakten mycket mindre än nu, medan däremot lövängarna, bol och "gården", som man benämner dem här, spelade stor roll och var till omfånget lika stora eller större än de odlade inägorna. På min hemgård i Fåglasjö utgjorde den odlade jorden omkring 8 tunnland och lövängarna sammanlagt lika mycket. Men på andra gårdar i trakten kunde slåtterängen utgöra det dubbla mot odlingarna. Vi hade synnerligen givande höslätter i ängarna, då det rann en bäck genom dem och de för övrigt för det mesta var sidlänta. Högre mark som var äng, utgjorde de s.k. änga-gårderna, men de gav ringa utbyte av hö och utlades sålunda allra först till får- och hästbete samt senare till skogen.

Lövängarna-slåttergårderna räknades förr inte i tunnland utan i så och så många slåtterdagsverken. Vår Knektäng räknades sålunda som tre dagsverken på den tiden, alltså för 50 år sedan, och med den tidens klumpiga liar och sävliga takt, var det säkerligen riktigt. Men på de senaste åren, man slått där, avverkades arealen på hälften av

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV10402:17

3-timmarsdag. I gamla tider soluppgången, och höll på t arbetsresultat icke ens hälskap gör för att höja effektivitetsfaktorn beträffande binär ärdigas i hemmet antingen arbetverkare, s.k. gärningsmän, elmakare osv. Lin och ull från pigorna satt och spann var och i vävstolen dunkades det skilda slag, vilka sedan syddes i det gällde vardagsplagg, jälv. Det var ett tidsödande att man över huvud taget på t tillverkade sakerna hemma. Äft denna tid, billig sådan, et man sålde betalades dåligt.

ACC. NR M. 10402:16.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Som redan omtalats var i mitten av 1800-talet och även under de närmast följande decennierna arealen av odlad jord vid gårdarna här i trakten mycket mindre än nu, medan däremot lövängarna, bol och "gården", som man benämner dem här, spelade stor roll och var till omfånget lika stora eller större än de odlade inägorna. På min hemgård i Fåglasjö utgjorde den odlade jorden omkring 8 tunnland och lövängarna sammanlagt lika mycket. Men på andra gårdar i trakten kunde slätterängen utgöra det dubbla mot odlingarna. Vi hade synnerligen givande höslätter i ängarna, då det rann en bäck genom dem och de för övrigt för det mesta var sidlänta. Högre mark som var äng, utgjorde de s.k. änga-gårderna, men de gav ringa utbyte av hö och utlades sålunda allra först till får- och hästbete samt senare till skogen.

Lövängarna-slättergårderna räknades förr inte i tunnland utan i så och så många slätterdagsverken. Vår Knektäng räknades sålunda som tre dagsverken på den tiden, alltså för 50 år sedan, och med den tidens klumpiga liar och sävliga takt, var det säkerligen riktigt. Men på de senaste åren, man slått där, avverkades arealen på hälften av

ACC. NR M.10402:17LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

tiden, och detta trots att man höll 8-timmarsdag. I gamla tider kom slätterkarlarna vid 3 på morgonen, i soluppgången, och höll på till solen gick ner, och ändå blev deras arbetsresultat icke ens hälften mot nu! Där ser man, vad bättre redskap gör för att höja effektiviteten.

Mycket har även ändrats på en mansålder beträffande binärarna. Därförtiden skulle ju allt förfärdigas i hemmet antingen av husfolket själva eller av vandrande hantverkare, s.k. gärningsmän, såsom skräddare, skomakare, träskomakare, ^{-e} sadelmakare osv. Lin och ull förädlades hemma: mor och döttrarna samt pigorna satt och spann var ledig stund, och väv var alltid uppsatt, och i vävstolen dunkades det flitigt för att få tyg till kläder av skilda slag, vilka sedan syddes av skräddare och sömmerskor eller, när det gällde vardagsplagg, så gott man kunde snörptes ihop av husmor själv. Det var ett tidsödande arbete, när allt måste göras för hand. Att man över huvud taget på detta sätt både producerade råvarorna samt tillverkade sakerna hemma berodde på, att man hade gott om arbetskraft denna tid, billig sådan, samt hade mycket ont om reda pengar, ty det man sålde betalades dåligt, an-

ACC. NR M.10402:18LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

tingen man avyttrade det hemomkring eller förde det till närmaste stad, för befolkningen här Karlskrona.

Numera anser man det vara det bekvämaste och kanske även billigaste sättet att köpa färdigt, det man anser sig behöva. Sedan flera decennier har mer och mer naturhushållningen minskats, helst sedan handelsbodarna växt upp som svampar ur marken i var och varannan by. Här finns mycket att köpa färdigt, såsom skor och kläder, husgeråd och matvaror. Bland de senare även bröd, som hittills alltid bakats i lanthemmen och fortfarande baks i de flesta, men av allt att döma är även brödbakningen på avskrivningen. Det är bristen på arbetskraft som är den drivande faktorn, ty husmodern måste avkoppla en del sysslor för att kunna klara av hushållet på egen hand, samt, som det är på landsbygden, hjälpa till i utearbetet sommartiden åtminstone.

Sedan mansåldrar tillbaka, räknat från slutet av 1800-talet, var man bland bönderna i denna ort hänvisad att söka avsättning för sina produkter i Karlskrona, dit det är 4-5 mil. Före järnvägens tillkomst 1874 var man alltid tvungen att fara landvägen, köra foror. Antingen hade man skogsprodukter, såsom träkol och bräder, läkt, näver och ved

ACC. NR M. 10402:19.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

m.m., eller också fläsk och kött, ägg och smör, hudar och skinn, säd och potatis, brännvin (under husbehovsbränningens dagar), malt m.fl.

Vagnarna, man använde till stadsfärderna, var mycket smäckra, så att de skulle rulla lätt, för det behövdes, då hästarna var av den småväxta rasen, mest s.k. ölänningar. Jag kommer ihåg, att hjulaxeln inte var vinkelrät mot hjulen, utan dessa stod snett, så att deras övre del lutade utåt. Därigenom blev utrymmet på hjulbankarna större, men sannolikt frestade det hjulen betydligt, när man hade lass. Men dessa var den tiden inte stora, dels hade man ju små dragare och dels var vagnarna ju synnerligen "tingliga", d.v.s. kläna.

Jag skall omtala, hur en stadsresa företogs för 50 år sedan: det gällde att fara in med en slaktad gris. Den hade grannbonden slaktat och gjort i ordning dagen förut. Resan skulle företas på e.m. Dessförinnan var "ryssen" (häcken), stuvad med den helslaktade grisen, och vidare var där nerstoppat smörbyttor av olika storlekar, innehållande 1, 2, 5-skålpund smör, på översidan i byttan med smörskeden vackert krusat. Det var nog inte från gården allt smöret, utan brukade man ta "skickningabud" åt grannarna. I ryssens häckstänger var på vardera

ACC. NR M. 10402: 20.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

långsidan fästa två ringar, och i dessa bundos skäppekorgar, sådana som användes vid potatisupptagningen. I dem låg det ägg, inpackade i mjuka havreagnar. Korgarna var anbragta på nämnda sätt, för att äggen inte skulle gå sönder under transporten. Och så medtogs naturligtvis en säck hö samt en tornister med havre till hästen, möjligen en kaka gammalt möjligt kornbröd, och i äskan hade far sin matsäck, bestående av smör och bröd, en flaska mjölk samt om så havas kunde, en liten flaska med snaps. Men det senare saknades för det mesta, för min far var, till skillnad mot bönderna för övrigt, synnerligen måttlig med "dricksvaror". I lasset fanns också tomflaskor, som det skulle köpas hem brännvin i, och några kaggar eller kuttingar av trä eller bleck, rymmande ett par kannor vardera, nu tomma men de skulle fyllas i stan och tas med tillbaka till uppdragsgivarna. Efter en grundlig översyn av vagn och seltyg och sedan såväl häst som körkarl fått ett stadigt mål, skedde avfärden. Man körde så hela natten med uppehåll vid de vanliga "pust-ställena": Kulleryds gästgivargård intill landsvägen mot Karlskrona, ungefär halvvägs från Fåglasjö, och så stannade man en stund också vid "Mältan", 7-8 km. från staden. Kom man dit ti-

ACC. NR M.10402:2/.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

digt på morgonen, t.ex. vid 3-4-tiden, så var det att "pusta" där till kl. 5 eller 6, så man inte kom in i stan för tidigt, innan folk där var uppstigna och bodar och hantverkare hade öppnat. Vid rastställen hade man att hålla noga utkik på sin vagn och tillhörigheter, ty det hände inte så sällan annars, att långfingriga lokala personer eller dito bland förbönderna, stal både det ena och andra. I synnerhet på hemvägen, när man rastade på hållstugorna, var det noga med bevakningen, ty då var det brännvinsflaskor och kuttingar, som var begärliga för herrar tjuvar.

Inkomma i stan var det att sätta in häst och vagn hos den vanliga handlaren: far höll vid stadsresor till hos Bergkvisten, vilken firma låg nära Fiskbron. Han sålde allt, t.o.m. "konjak" av typen rävgift till 1:35 per liter. Det renade köptes på Utskänkningsbolaget. Ett flertal spirituosa-affärer fanns då för tiden, och alla konkurrerade om lantbornas gunst, ja t.o.m. hade resande ute, som sålde dylika varor av alla slag lådvis. Alla försäljningar, som far gjorde och alla inköp avklarades fortast möjligt, och om man hade tid, "tog man ut" middag eller mat hos Adamssons vid Fiskbron, ett näringsställe, som

ACC. N:R M. 10402:22.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

var mycket frekventerat men sedan länge är borta. Här träffades bekanta och här pratades "kära-ord" vid glaset och tilltugget. Efter väl förrättat värv var man så färdig att ge sig i väg mot hemmet, så man kunde vara hemma vid skymningen senast. Men en sak fick icke försummas: att köpa hem en korg "sill", strömming, som den tiden var mycket billig. "Tre skilling", sex öre valen, sådes den kosta, när den var som allra billigast, och ibland hade man tunnkorgar med sig och köpte hem tjugotals valar, av vilka man sedan saltade ner. Särskilt eftertraktades den stora och feta röt månadsströmmingen för detta ändamål.

Vid hemfärden samlades man i sällskap, som var från samma trakt, för det var icke utan faror att färdas helt ensam, och så gjorde man också vid ditfärden till stan. I synnerhet vid hemfärden kunde man råka på "dåligt folk", som ville tvinga sig till både pengar och i synnerhet brännvin. Då var det lättare att avvisa dylika persedlar, om man var några stycken, som höll ihop. Vid hemresan tullades brännvinsflaskorna flitigt av dem, som var begivna på sprit, och många av förbönderna blev mer eller mindre druckna. Då var det frågan om att köra kapp med varandra, varvid de små ystra hästarna fick släppa

ACC. NR M. 10402: 23.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

till sig. Så kunde det hända att någon körkarl somnade av i sin ryss, och hästen fick ta sig mot hemmet efter gammal vana.

Vid stadsresor som ovan sagts medföljde ibland moran, som kanske var i behov av att söka läkare, ty någon sådan fanns inte på närmare håll, och de halvvuxna barnen var även "förvetna" att följa med och se stan. Så husfadern var ofta i sällskap med någon av familjen, och detta var ju en god sak att slippa vara ensam under den nattliga färden på ditresan. Far och mor i unga år passade en gång på att besöka fotografen vid en sådan stadsresa, ty även en sådan yrkesman hade man att söka enbart i städerna.

Brännvinslitrarna förvarades den tiden i en s.k. klondykeportmonnä, en randig nattsäck av gammal välkänd smålandstyp. Matäskan, som far hade med på resan, var en skänk av mor, som var född i Bleking på gränsen mot Vissefjärda. I närheten av hennes hem fanns nämligen i hennes barndom och ungdom en mycket bekant äskmakare och målare, som kallades "Målare-Håken", ett stort original. Men göra fina äskor och dekorera dem med blommor och blad och ägarens initialer, däri var han mästare. Han dog för omkring 40 år sedan, omkring 90-årig.

ACC. N:R M. 10402:24

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Jag minns honom lite som barn,då jag var med föräldrarna på en marknad i Holmsjö i Sillhövda,Bleking,något mer än en mil från mitt hem.Han satt då bland sitt lager av äskor,han hade rödlätt och fyl- ligt ansikte samt långt och vitt hår,som föll ner på ryggen.Här satt han och var lagom rörd av brännvin,sjöng visor för att locka köpare till sig samt som omväxling drog en låt på näver.Att han var ett mycket stort original kunde man se även på hans stuga,som jag hade nöjet att i min ungdom se:han hade inga gardiner för fönstren,utan i stället hade han målat blommor på rutorna!På taket hade han satt opp väderflöjlar på bägge gavelryggåsarna,utskurna gubbar i trä med svärd i hand,vackert och grällt("glåsans") målade.Mor omtalade,att Håken i sin barndom skulle ha varit bergtagen av trollen,och när han slutligen påträffades,sprang han som en ekorre på gårdsgårdarna!

Två gånger i veckan brukade man göra stadsresor året om,och i synnerhet vår,höst och vinter var de mycket rika på strapatser för såväl människor som hästar och oxar,för det fanns verkligen också sådana bönder,som inte hade häst men som även var tvungna att fara till stan och sälja sina produkter.Om vintrarna hände att fororna

ACC. N:R **M.10402:25**LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

snöade inne en dag eller två, tills man fått öppna vägarna. Ibland om vägarna var fulla av drivor, fick man göra omvägar vid sidan över åkrar och fält. Under höst och vår, då det kunde vara snö i skogsbygden med fullt slädföre, träffade man på barmark, när man kom ett par mil nära stan. Då var det att sätta släddonen samt låna vagn i en by, varefter man vid hemfärden återlämnade lånet samt spände åter för släden för färden mot hemmet.

De täta stadsresorna slet ut både folk och dragare, det är säkert, men vad skulle man göra åt det? Även sedan järnvägen till Karlskrona tillkommit 1874 (Karlskrona-Wexjö jernväg, CWJ) fortsattes under de närmaste decennierna samma landsvägstrafik inte bara av gammal vana utan därför att det kostade pengar att frakta sig själv och produkterna med tåget till staden. Så småningom tog dock landsvägsförrornas tid slut, och bönderna drog en lättnadens suck. Sina skogsprodukter fick man råd med vid järnvägsstationerna, och när det gällde kött och fläsk och slaktdjur, så såldes sådant till den stora skara upphandlare, som snart uppstod och som förmedlade varorna till stans slaktare och kötthuggare.

ACC. N:R **M.10402: 26.**LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Även forslingen av virket från den egna gården till närmaste stationer, här Vissefjärda, Holmsjö m.fl. var ofta betungande och tog icke ringa tid i anspråk samt band en man och häst, så att jordbruket gick miste om betydlig arbetskraft. Väl var, att man då hade god tillgång på både tjänstefolk och dagsverkare samt för körslor i jorden hade oxar och kor. Vår väg till Vissefjärda var ända till i början på 1930-talet urusel, varför inte några stora lass kunde tagas. Virkespriserna var också så låga, att det var ynkligt. Jag minns att man för kubikfot sågstock erhöll endast c:a 25 öre, och ett hästlass kunde gå till 4-5 kr. i bästa fall mot nu 1:25 per kbf hemma hos skogsägaren. Det var inte något att bli rik på. Likadant var det med brännveden: man fick 8-10 kr. per storfamn om 3,2 kbm mot nu 50 kr. för samma "fam" och det hemma. När man förr körde med de små hästarna fick man köra den milslånga vägen tre lass till var fam, alltså varje lass gick till ungefär 3 kr. samt tog i anspråk en halv dag för häst och karl. Därtill kom upphuggningen, som avbränning, 1 kr. per fam. Själva virket fick man sålunda skänka bort, och ändå hade man klen betalning för själva arbetet, man själv fick utföra. Vilka tider!

ACC. NR M. 10402:27.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Allt det nämnda är nu så gott som borta. Nu hugger man sin skog och kör ut den till en väg, gjord i skogen så att bilar kommer fram, och uppköparen hämtar där virkesposterna. Vilken lättnad detta berett jordbrukarna, det vet de bäst själva och erkänner också. Man har inget körande längre på färdevägar, allt kan säljas hemma och avhämtas där. Själva kan de i stället koncentrera all sin verksamhet på jordens skötsel, och man märker också skillnaden. Inte heller har man något nämnvärt arbete med mjölken som man hade förr: då skulle man skumma och kärna hemma, sedan kom separatorerna, och det betydde en förbättring i mjölkskötseln. Och på de allra senaste 10-15 åren lämnas all mjölk till andelsmejeriet, och mejeriet betalar själv transporterna, som sker med lastbilar. Den nya tiden har kommit, med allt vad därmed följt av bättre metoder, rationalisering på alla områden, även hit ut i denna bygd, en mil från socknens centrum, som alltid legat efter i mångt och mycket jämfört med den centrala delen.

Vad skjutsning beträffar, så var i min barndom gästgäveriinstitutionen fortfarande gällande, och handelsresande och andra, som ville åka "lättskjuts", fick anlita gästgivargårdarna. Dessa hade emellertid

ACC. NR M. 10402:28LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

redan då kommit att vara så gott som enbart skjutsstationer, även om man på papperet även borde tillhandahålla logi, mat och öl. Inom Vissefjärda socken var endast två gästgiverier belägna: i byn Emmabo och i Björnabygden, den förra på vägen Karlskrona-Växjö och den senare på sträckan Kalmar-Bössan-Älmeboda. Så försvann även gästgiveriernas skjutsningstväng och hela institutionen avvecklades i början av seklet 1900. Då bosatte sig vid järnvägsstationerna personer, som mot lätta skjutsade och mötte vid tågen. Även denna form försvann i och med bilstationernas tillkomst för omkring 30 år sedan. Nu finns inom vår socken hyrbilar vid Vissefjärda och i Lindås, och det är lätt att få bilskjuts nästan vid vilken tid på dygnet som helst och mot ganska moderat taxa. Och telefon har nu nästan alla byar i socknen, så det är bara att ringa opp bilstationen. Visserligen händer det någon gång att man inte kan få tag i bil, såom då det är begravning, då bilarna är upptingade å förväg samt vid stora helger, t.ex. jul.

Ja, telefonfrågans utveckling är värt sin lilla beskrivning också. Jag kan inte exakt erinra mig, när den första telefonapparaten kom till Vissefjärda socken, men det var sannolikt på 1890-talet. Man hade

ACC. NR M. 10402:29.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

erhållit telefonförbindelse Emmaboda-Kalmar, och så beslöt Bank-A/B Södra Sverige att avdelningskontoret i Vissefjärda skulle bli välsignat med den moderna uppfinningen. Samtidigt tog även en handlande vid stationen ett abonnemang. Sedan inrättades en växel på Bössan - den två första abonnenterna var anslutna till växeln i Emmaboda - och slutligen de 20 sista åren små växelstationer överallt i socknen. Vi startade denna ortens växel med 5 abonnenter för något mer än 10 år sedan, och nu har vi omkr. 35 st. Och liknande har skett vid den andra växelstationerna. Bönderna har tjänat pengar duktigt under krisåren och även andra kategorier har fått det bättre ekonomiskt, så att telefonen snart sagt blivit var mans egendom. Också bilarna håller på att flytta ut till bondgårdarna, där yngre jordbrukare är ägare eller har vuxna söner, som vill kosta på sig nöjet att ha bil.

Under min uppväxttid för så där 40-50 år sedan var hantverket mera utbredd på rama landsbygden än f.n. Jag tänker då särskilt på tillverkningen av enklare möbler samt träskomakeriet. Så gott som allmänt genomgick då bondsöner utbildning till möbelsnickare hos någon snickare i byn eller bygden, varefter de sedan efter lärotiden

ACC. NR M. 10402:30.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

stod vid hyvelbänken åtminstone under vintermånaderna. Dessa enkla möbler var kommoder, skänkar, byråar, köksbord osv, vilka sedan såldes till uppköpare i staden eller på platsen. Det var illa betalt, detta arbete, och tungt jobb, ty allt utfördes för hand, men det blev i alla fall någon liten inkomst under den tid, då man hade fritt från jordbruksarbetet. Och icke blott de unga pojkarna sysslade med snickeri, även småbrukarna måste för att kunna existera ha detta hantverk som bisyssla. För närvarande kan man säga, att möbelsnickeriet som hantverk i denna ort är om icke helt försvunnet så dock inskränkt till ett minimum. I stället har dessa snickare börjat ta plats som byggnadsarbetare, och det betalar sig bättre. Efterfrågan på arbetskraft till byggen är ju just nu stor, och även om det mest är att betrakta som säsongarbete, så är betalningen så pass stor, att man klarar sig även under dödsäsongen. Vad möbeltillverkningen beträffar är den ju sedan årtionden tillbaka koncentrerad till fabriker, större eller mindre, de senare ofta tillkomna genom att enskilda snickare slagit sig tillsammans och byggt verkstad, där man inmonterat några arbetsbesparande maskiner. Så är fallet t.ex. i Vissefjärda samhälle, och

ACC. NR M. 10402:3/

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

liknande är förhållandet i andra orter i närheten. Man har ledsnat på hantverket, när det gäller sådant arbete, som fordrar stor ansträngning, och litar till maskiner för sådant. Detta är ju tendensen också beträffande jordbruk och andra näringar: rationalisering, effektivisering.

Fotbeklädnader av trä har uråldriga anor just i skogsbygden, här i denna trakt. I min barndom för mer än 50 år sedan användes träskor icke blott som fotbeklädnad när man vistades ute, utan man hade även "inneskor", motsvarande morgonskorna nu för tiden. Dessa inneskor av trä var smäckrare, "tingligare", än uteskorna och fyllde väl sin uppgift: att hålla fötterna varma på ett kallt och dragigt golv. Träskor användes kanske även nu av någon, men i så fall är detta en sällsynthet.

Träskorna var som sagt varma, även att begagna ute. Var det snö så var de mindre lämpliga visserligen, men då fann man på råd: man spikade på på träskorna gamla stövelskaft och hade då "träskostövlar". Då man högg i skogen om vintern eller hade annat arbete bland snön, var de mycket bra och båda skodonsslagen framför allt - billiga!

ACC. N:R M. 10402:32.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Träskorna tillverkades av al, mera sällan av björk. Här fanns det al i tillräcklig mängd, så björk behövde aldrig användas. Al var mjukare att arbeta i, och när träskorna blev torra, var de mycket lätta. För att de skulle hålla bättre hade man en ståltråd eller en bleckremsa fastsatt över vristen, så att inte ivaläat" (ovanlädret) skulle fläkas loss. På vintern under halka slog man hästskosöm under häl och tå, och för att inte slita träet fastspikade man undertill sulbitar eller stövelsinkor.

Nästan i varje by fanns det då för tiden en träskomakare. Vi hade en på vår äga i Fåglasjö. Arrendet för torpet betalade han med att göra så många par träskor om året, som vi alla hemma behövde. Om inte hela träskomakarnas tillverkning gick åt hemomkring, så gjorde de på lager och reste en gång i månaden till Karlskrona och sålde till de fattigare där och till fiskarbefolkningen. Även träskomakarna gick hem till bönderna och arbetade för dagspenning och maten, medan bonden släppte till alvirket. På det sättet fick bonden hela sitt årsbehov av träskor fyllt, och träskomakaren fick komma ut och få njuta rejäl bondmat och brännvin till, som motvikt mot den enkla spis, som

ACC. N:R **M. 10402:33.**LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

annars bestods i hemmet. Ty dessa hantverkare var mycket fattiga, ty dels uppskattades inte deras arbete lika bra som en "riktig" skomakares, dels var de mycket barnlagda. Vår torpare-träskomakare hade sålunda 12 barn i sin lilla stuga, och tidvis var det så knalt, att hustrun fick gå ut och tigga gamla avgnagda ben att koka på, ben som bönderna förut kokat på och skavt av! Men trots fattigdomen, så växte den stora barnskaran upp och de kom ut i världen. Alla utom en reste till Amerika, varifrån de sedan sände hem pengar till föräldrarna. På gamla dar fick dessa det riktigt bra efter alla umbäranden, de haft i yngre år. Många av soldaterna var hantverkare, även träskomakare, under tiden mellan "mötena" på Hultsfred och stod sig på detta sätt någorlunda gott.

Då jag 1912 började som lärare i denna skola (Pellamåla), var träskor som fotbeklädnad åt skolbarnen regel. Avklädningsrum och förstu stod fulla av "albottiner", som en skämtare döpt träskor till, men år efter år avtog bruket för att småningom helt försvinna. Efter att träskorna kom trätöfflorna med sula av trä och läder ovanpå, men sedan försvann även dessa för att utbytas mot skor av läder och gummi.

ACC. N:R M. 10402:34LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Ett försvunnet yrke kan man säga att träskomakeriet är, men ett ännu äldre, rackarens, försvann strax förut. Under min barndom levde vår bygds siste "märeflängare", Skat-Kalle. Vad hans borgerliga namn var fick jag aldrig höra omtalas, icke heller var han bodde. Alltid var han på vandring mellan byarna i Vissefjärda och närgränsande socknar. I mitt hem utförde han sin hantering för sista gången, då han stack vår häst Svart-Pelle och flådde honom, vilket skedde för mer än 60 år sedan. Han ledde ut hästen i hagen, band honom vid ett träd samt stack honom i bringan. Där fick Pelle sen stå tills blodet runnit av, varefter Skat-Kalle flådde av huden och bar hem den samt grimskäftet till far, då han erhöll sin betalning: två kronor samt ett kvarter brännvin. Köttet efter hästen tillvaratogs naturligtvis icke utan blev vilddjursmat. Av huden lät far av det värdefullaste på den tillverka "hästskylt", av vilket skomakaren sedan sydde helgdagsskor, bl. a. ett par kyrkstövlar med korta skaft att ha under byxorna. Jag minns att de stövlarna var mycket blanka och efter tidens modell mycket brednosiga. Nästa häst, som vi avyttrade när den var utgammal, såldes till hästslaktaren. Det var 1903, och då hade man som först arbetat bort avskyn för hästkött till människoföda.

När det gäller industrier inom Vissefjärda socken, så har naturligt nog de allra flesta tillkommit under de senaste decennierna. Men redan i mitten på 1800-talet och strax därefter grundades fabriker, ja, man hade i slutet av 1700-talet ett järnbruk, Linnefors, vid en biå till Lyckebyån strax vid dess utflöde ur socknens största sjö, Törn. Man tillgodo-gjorde sig där myrmalmen i sjön och andra sjöar, bl. a. Nätterhövden. Att det på somliga ställen i sistnämnda sjö finns tillgång på myrmalm har jag själv kunnat konstatera, ty vid nätlägge har ofta stora kokor fastnat och kommit opp med näten. Ännu på 1870-talets början fanns det ett spikbruk i Linnefors, där man smidde spiken för hand, samt även tillverkade annat smide, t. ex. gångjärn till uthusdörrar. Min far byggde ladugården hemma i Fåglasjö 1873, och alla de pampiga gångjärnen är smidda vid Linnefors. Bruket nedlades något år senare, och nu är vid fallen endast en mjölkvarn. Denna kvarn var under många år den förnämsta i socknen men har nu mistat sin stora betydelse, enär man för omkring 25 år sedan anlade en elektrisk valskvarn i Vissefjärda stationssamhälle, dit huvuddelen av socknens jordbrukare kör sin mälk. Linnefors samt några mindre kvarnar, spridda över socknen, förmaler också all slags säd, men

de har närmast lokal betydelse. Jag kan inte i detta sammanhang underlåta att nämna en hemkvarn, driven med vatten, som finnes i "Kåraböket", närmare bestämt i byn Stångsmåla. Den är som sagt kvar, men är förfallen. För omkring 25 år sedan var den i ordning och användes för gårdens egna förmalningar, t.ex. gröpning och sammalning, men finare malning kunde ej verkställas.

En annan gammal industri, grundad för närmare hundra år sedan är Gullbergs gjuterier i Lindås. Det var ett familjebolag från början, men för åtskilliga år sedan övergick det till en firma i Stockholm. Det har utvidgats och driver större rörelse nu än fordom. Där tillverkades förr t.ex. kokspisar, gjutgods till tröskverk och vandringer, ja, även gravmonument i form av enkla gjutjärnskors med inskriptioner. Flera sådana kors står på Vissefjärda kyrkogård, mest på den s.k. gamla kyrkogården. Att de härstammar från det gullbergska gjuteriet är ganska säkert, då vid den tiden företaget var i gång, men några av de allra äldsta är nog gjutna vid järnbruket i Linnefors. Man har på känn att när järnbruket i Linnefors nedlades, arbetarstammen eller del därav togs om hand av de nämnda Gullbergarna och bereddes anställning vid gjuteriet i Lindås.

Den för jordbrukets del mest betydelsefulla industrien har under långa tider, från det husbehovsbränningen förbjöds 1855 och fram till första världskriget varit Kyrkeby bränneri, beläget i närheten av kyrkan, alltså i centrum av socknen. Det grundades av Th. A. Malmström, som drev det under sin livstid, varefter sönerna Alfred och Richard Malmström var ägare. Omkring 1920 övergick det till nuvarande ägaren, Carl Andersson, som fortfarande har det i gång en tid varje höst och vinter.

Redan under husbehovsbränningens tid var potatis, sedan den börjat odlas i landet, den förnämsta råvaran vid brännvinstillverkningen. Efter det Kyrkeby bränneri kommit till stånd, blev detta en verklig stimulans för potatisodlingen i bygden, ja för angränsande socknar också. Ty man levererade potatis inte blott från Vissefjärda utan också från Gullabo, Karlslunda, Torsås m. fl. i Kalmar län samt från Långasjö och Algutsboda i Kronobergs län och från Eringsboda och Sillhövda i Blekinge. Den tiden fick bränneriet vara i gång året om och kunde sålunda taga emot potatis i obegränsade mängder. Faktiskt har potatisodlingen i orten kommit upp till en mycket hög nivå, ty jordmånen, krosstensgrus och sand, är synnerligen lämplig just för denna växt. När nu i våra dagar leveransen

ACC. N:R M. 10402:38LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

av potatis till bränneriet är ringa, har man i stället fått avsättning för den rika skörden genom att sälja den som matpotatis, främst till huvudstaden. Flera uppköpare svara för uppsamlingen av matpotatisen, som med lastbilar föres till närmaste stationer f.v.b. till Stockholm.

Under Malmströmska släktens innehav av bränneriet odlade de själva en massa potatis på de många gårdar, de ägde: Kyrkeby (södra och norra), Fledingstorp, Hovgård (Linnefors) o.a., men den mesta råvaran köptes av bönderna. Dessa hade den tiden alltid "brännor" varje år, och här var i regel potatis första året, råg det andra. Dessa "brånäpän" sattes senare än åkerpotatisen, och då de skördades var de tunnskaliga och kunde ej förvaras under vintern i källarna. Och för resten hade man inte källarutrymmen, utan dessa potatis såldes direkt efter upptagningen till Kyrkeby bränneri. Då potatisen i fråga hade haft kort växttid, var de inte så stärkelserika som åkerpotatisen och man fick därför ett lägre pris för dem. Man odlade då för tiden bara en enda sort potatis, "kaschura", vad det kunde vara för någon, men knölarna var runda och med gult, fast kött. De blev med tiden mer och mer angripna av sjukdomar, röta, så att denna sort är nu helt försvunnen.

ACC. N:R M.10402:39.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Till Malmströms betalade man potatisen efter stärkelseprocenten. Man hade ett mått, tunna, vägande c:a 150 kg., och om var stärkelseprocent betalades med t.ex. 25 öre, så blev det per mått eller tunna för potatis, innehållande 17 % stärkelse = 17×25 öre eller 4,25 kr., d.v.s. per kg. något mindre än 3 öre. Priset här hemma på platsen nu är 15 öre per kg, och så slipper man att ha besvär med transporter!

Jag har själv som pojke varit med om att köra potatis till bränneriet, och jag vill här beskriva, hur det gick till. Potatisen levererades inte som nu i säckar, utan man hade ett sätter eller en s.k. ryss, pinnhäck med iflätade och tillskurna remsor av envidjor. Vid framkomsten fick man köra intill "måttet", som fylldes och tömdes, tills lasset var tomt. I den sista slumpen tog mottagaren - i regel en stamanställd sergeant eller fanjunkare, som hade det som biförtjänst - ett prov i en "mojs", bunden av ståltråd, samt undersökte stärkelsehalten. Efter detta prov utskrevs sedan notan, vad lasset skulle gå till. Därefter hade säljaren att gå med mottagaren till ett magasin, där gratissupar serverades av råbrännvin. Sedan var det att gå in på kontoret till patron och få betalningen.

ACC. N:R M. 10402:40.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

En och annan försökte fuska, så att stärkelseprocenten skulle bli största möjliga. Men det lyckades väl sällan. Antingen tog man med några medelstora potatisar från åker, om man annars hade brånapotatis i lasset, och lade dem i en hörna, för att de skulle finnas där man antog att provmängden skulle tas. Eller som en bonde från Långasjö gjorde: han instack i några knölar, som han trodde blev uttagen till prov, kardnubbar, och en gång lyckades det. Men då utvisade provet en så förunderligt hög procent, att man gjorde närmare undersökning. Då hittade man småspikarna och bonden fick stå där med skammen och fick in på kontoret att göra opp. Säkerligen blev det ingen förtjänst på den manipulationen för be- dragaren!

Far berättade för mig, att man i Kyrkeby inköpte sitt behov av julbrännvin för hela byn gemensamt. Ett fat råbrännvin om 200 kannor hämtades i Kyrkeby på en drög, och med ett par oxar kördes tunnan hem: vikten var väl så där 500 kg. Byn hade 10 åboar samt några backstugusittare, så fludiet skulle delas på omkring 15 hushåll, olika för var och en familj. Men i genomsnitt blev det "endast" 13-14 kannor vardera eller c:a 35 liter! Visserligen var det en del finkel i brännvinet, men till gengäld

höll det/
sina 50 % alkohol, vilket var viktigast. Man tycker att det var mycket per hushåll, men så skulle det räcka ett helt år och inte bara bli julglädje. Fatet var så stort, att det inte kunde rullas in i stugan, där man skulle "byta" brännvinet, utan fatet sattes på en bock på gården, och så hölls upp i stora kopparkittlar. När man så mätte till kannorna, tog man som mått ett kärl, som nätt och jämt rymde kannan, ty man ville ha en skvätt över efter bytandet. Så blev det också, och "andelsägarna" ställde på det överblivna till en dundrande fest.

När man upphörde att hämta brännvin till husbehov från Kyrkeby, inköpte man sitt förråd vid stadsresorna i Karlskrona, eller också skrev man efter firmor i Skåne.

På 1920-talet anlades i Vissefjärda stationssamhälle en bobinfabrik, med medel som anskaffats genom aktieteckning bland ortens jordbrukare huvudsakligast. Denna industri var i gång endast ett fåtal år, och lokalerna stod länge tomma. Men så inrättades i en av längorna den elektriska kvarnen, som är uthyrd till person i Vissefjärda. Och företaget går synnerligen bra. Det kan nämnas, att aktieägarna förlorade större delen av sina insatser vid likvideringen, men då varje person endast tecknat ett par tusen kronor blev ingen av andelsägarna bankrutt.

ACC. N:R M. 10402:42.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Den första industrien i Vissefjärda stationssamhälle, om man skall benämna det industri, var byggandet av den första stationära ångsågen. Det var för omkring 40 år sedan. Tidigare, något år, hade man uppfört ett dylikt sågverk i Holmsjö, $1\frac{1}{2}$ mil från mitt hem i Fåglasjö. Till sågarna sålde bönderna stockar, mest av barrskog. Priset, som betalades, var mycket lågt: 20-25 öre per kub.-fot mot nu 1:30 kr. per dito. Även om man räknar med penningvärdets fall, så är priset nu på trä mycket högre än för 40 år sedan. På sågen installerade man också så småningom maskiner, som förädlade virket ytterligare genom hyvling och spåntning. Ville bönderna såga stockar till husbehovsvirke, var det att anlita närmaste lilla vattensåg. Och innan det blev ens sådana i bygden, sågade man bräder och plank till hus och möbler för hand i s.k. såg-la. Ångsågen i Holmsjö är borta sedan länge, men den i Vissefjärda står kvar och är fortfarande i verksamhet året runt. G. Carlsson anlade sågen, hans son äger nu firman. Arbetare vid sågen var först en man, August Carlsson, som var sågare, och efter hans död har sonen övertagit faderns plats. Övriga anställda är också från samhället eller närmaste omgivning, så att de kan bo i hemmet och cyklar till och från arbetet.

ACC. N:R M. 10402:43.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Av nuvarande småindustrier i Vissefjärda samhälle tillkom möbel-fabriken för ett 20-tal år sedan. Den hade omkring 10 arbetare. Grundar-na var ett par hemsnickare, och så tog de in och lärde upp unga pojkar. I fjol upphörde denna firma för att övergå i ett bolag, Werda, som just satt i gång driften. De har sågverk, möbelfabrik samt ämnar även tillver-ka husinrede, såsom fönster, dörrar och trappor. En mindre möbelfabrik i samhället har även i år startat med 3-4 arbetare t.v. Så finns en an-läggning, tillkommen under krigstiden, nämligen där man gör cementvaror, såsom avloppsrör, brunnrör m.m. En stor bilverkstad har även nyupp-förts. Tidigare var det två reparationsverkstäder, vilka även nu är i gång. Sedan många år finns en verkstad, där det tillverkas vagnar för lantbru-kets behov. Under denna kristid har även funnits kolugnar, men de är av känd anledning nedlagda.

Några km väster om Vissefjärda samhälle har i omkring 40 år funnits en ångsåg vid Buemåla gård, ägd av gårdsinnehavaren. Här finns även ett tegelbruk, där man tillverkar taktegel av cement, samt en liten anlägg-ning för fabricering av trätjära ur stubbar. I Bromboda samt i Grämme-måla tillverkar man cementvaror av olika slag. Där är nämligen tillgång

på prima grus, då en rullstensås parallellt med Lyckebyån går fram där. Små möbelfabriker har sedan flera årtionden funnits i bl.a. Klättorp, Öremål och Krukö. I Lindås finns förutom Gullbergs gjuteri Stenbergs anläggningar där bl.a. tillverkas marinmotorn Karl-Erik samt motorsprutor m.m. Den har under krisåren betydligt utvidgats och stora placeringar har gjorts där av försvaret. Vidare är i Lindås en av de äldsta möbelfabrikerna i socknen, men de flesta arbetarna är anställda vid Gullbergs och Stenbergs. Samhället har c:a 700 inv., och det är planerat, att det skall sammanslås med Emmaboda köping. Nu tillhör det Vissefjärda kommun och församling. Angående Emmaboda köping, så har denna tidigare intill 1931 hört till Vissefjärda socken. Intill Lindås ligger byn Emmabo, efter vilken Köpingen Emmaboda fått sitt namn. I nämnda by var förr i tiden en gästgivarstation, men sedan järnvägarna Karlskrona-Emmaboda-Växjö och Kalmar - Emmaboda år 1874 färdigbyggts, har gästgiveriet lagts ner. Men på landsvägstrafikens tid, då byn låg vid landsvägen Karlskrona-Växjö, var Emmabo gästgiveri livligt frekventerat. Krog hade de i gamla tider där, och det gick hett till ibland. Intill gästgiveriet har man i en grusgrop funnit ett människoskelett, troligen efter en knalle eller

jude, som slagits ihjäl och berövats pengarna, varefter liket grävts ner i sandåsen.

Emmaboda köping skall helt litet beröras i denna skildring, men något vill jag berätta. Då järnvägen 1874 invigdes, fanns det inte mer än stationshuset och möjligen ett par, tre byggnader till. Första industrien dröjde länge: det var Emmaboda snickerifabrik, därefter kom Blomquists möbelfabrik och Carlströms cykelfabrik. Möbelfabriken är ej mer, men i stället byggdes en ny och större; de bägge andra finns fortfarande och har utvecklats mer och mer. Vidare är där sedan 20-30 år tapetfabrik och stenhuggeri, en nybyggd snickerifabrik och ett otal smärre industrier av skilda slag. Emmaboda glasverk är köpingens största industri, med 300 arbetare. Man tillverkar fönsterglas på maskinell väg.

Arbetarna till de olika fabriken, som här ovan nämnts, har kommit i regel från småstugorna och de smärre hemmanen runt om i bygden, icke bara från Vissefjärda utan Långasjö och Algutsboda. Barnen var många i såväl backstugorna som i bondhemmen, och det gällde att skaffa sig utkomst utanför byn och närmaste bygd, och vad var då naturligare än att man flyttade till närmsta samhälle. De som hade nära från hemmet till arbetet, bodde hemma samt cyklade till och från fabriken, och gör så nu.

På så sätt har bl.a. enbart från ett par-tre byar i närheten av Pella-måla, där min skola ligger, under min 35-åriga tjänstetid här, ett 15-tal unga män "emigrerat" till Emmaboda, och nästan lika många kvinnor har flyttat härifrån dit och ingått äktenskap. En ganska stor åderlåtning, men flykten från landsbygden fortfar. Räkner man också dem, som från samma här ovan nämnda område, min skolrote, flyttat till andra orter längre bort, blir antalet mångdubblat.

Innan Emmaboda blev industriort i större skala och övriga mindre samhällen uppkom i socknen, var det flyttningen till Stockholm samt emigrationen till Nordamerika, som dominerade. Vidare hade vi för c:a 50 år sedan resor till Danmark av pigor och drängar samt männen, som for bort på järnvägsarbete i olika delar av Sverige.

I min tidiga barndom dog en bonde ung, efterlämnande maka och sju barn. Undan för undan flyttade dessa efter konfirmationen till Stockholm, mest därför att de hade släktingar där. Slutligen for också deras mor efter. Även flera andra bondbarn i byn (Fåglasjö), reste till Stockholm, där de skaffade sig anställning. Inga av dem återvände och bosatte sig i sin hemby eller bygden därintill.

Under 1860-talet for till Stockholm från Fåglasjö tre bröder W-d, vilka alla lärde till tandtekniker genom att utbilda sig hos guldsmeder först. De öppnade praktik i Stockholm och tjänade bra med pengar. I samma veva for två andra bondsöner till samma plats, nämligen Elias och Elof, med tillnamnet W-dt. Även de blev tandtekniker. Samtliga gjorde löständer och hade egen praktik. Den med namnet Elias W-dt fick senare dispens samt blev "riktig" tandläkare i Stockholm. Brodern Elof for till Jyväskylä i Finland, senare till Lindsborg i Kansas, USA. Bröderna W-d fick då och då böta för sin olaga praktik, men så snart de fått vuxna söner, som tagit tandläkarexamen, arbetade de i deras namn för att slippa plikta. En systerson, C.A.O-son, tog de till sig och lärde honom tandteknikeryrket, varefter han tog sig egen praktik, bötade och bötade men fortsatte med rörelsen. Och ändock tjänade han sig en förmögenhet genom ytterlig sparsamhet och outtröttlig arbetsamhet.

Bröderna August, Gustaf och Elias W-d var mycket hemkära, d.v.s. älskade hembygden mycket, varför de var somnar brukade hälsa på i sitt gamla föräldrahem. De stoltserade då med sin burgenhet och gav oss småbarn rikliga grindpengar, då vi öppnade för deras skjuts. Så en gång ville de

ACC. N:R M. 10402:48.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

riktigt slå på stort. De skrev till förut i skildringen omtalade bränneripatronen Malmström och bad att från Vissefjärda station till Fåglasjö få låna dennes droska och hästar. Ett bleklagt nej blev svaret och en gliring angående deras enkla härkomst: "Ni kan åka i en pinnahäck"! Då for den lede i bröderna, och vid hemresan till byn tog de med sig en fin landå från Stockholm på järnväg, budade ett par bönder att med hästar möta dem när de kom till Vissefjärda station. Och så spändes bondhästarna för droskan, och de fick i alla fall komma med pomp och ståt och imponera på hembyns invånare.

Om Elof W-dt kan berättas, att han återvände till hembyn Fåglasjö från Amerika i början av 1900-talet samt praktiserade där som tandläkare några år, varefter han flyttade till Linnefors (Vissefjärda s:n). Här arbetade han sedan till sin död med att dra ut tänder, plombera och göra proteser. Men den tiden var inte den elektriska kraften kommen, utan hans borrar maskin trampades som en spinnrock. Men det gick, och W-dt blev omtyckt för sitt präktiga arbete. Han blev en gång anmäld för kvacksalveri, men befolkningen lade sig ut för honom, och han blev inte mer antastad av de legitimerade tandläkarna i närmsta städer.

ACC. N:R **M.10402:49.**LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Den omnämnda änkan från Fåglasjö, vilken med sina barn flyttade till Stockholm, var syster till bröderna W-dt. Hon hette Kajsa Lisa och var gift med bonden Karl Jonasson. Denne stod folket i bygden till tjänst med att dra ut värkande tänder - han hade fått tång och nyckel av sina svågrar W-dt. Efter hans död fortsatte Kajsa Lisa med "praktiken". Hon hade en lam syster, Kristina, som brukade hålla i huvut på patienterna, medan Kajsa Lisa drog i tanden. För varje utdragen tand fick hon 10 öre, mycket pengar för 50 år sen. Så kom brodern W-dt hem från Amerika. Han tog 50 öre tanden för utdragnings. Det tyckte en gång en gumma var för dyrt och mumlade något om att Kajsa Lisa bara hade tagit 10 öre. Då sa W-dt: "Gå till en tandläkare, får Ni se!" "Ja, en tandläkare, ja," sa gumman försmädligt. Men W-dt ilsknade då till och körde ut käringen.

Många av dessa gamla "utvandrare" tog sig tillnamn, som började på Wi eller We, därmed hänsyftande på sin hemsocken Visslefjärda. Jag kommer därvid att tänka på en annan av denna bygds söner, som blev tandläkare med riktig examen och levde och verkade i Stockholm. Hans historia är ganska märklig. Han hette Claes W-r samt var från ett mycket fattigt hem i Ebbamåla i västra Visslefjärda. Hade han levat nu, hade han varit 80 år.

De bodde i en torftig stuga vid vägkanten. Fadern var garvare och gjorde till fällskinn åt folket i bygden. Modern spann. Sonen Claes gjorde sig först bemärkt i Pellamåla folkskola, där han var ett skinande ljus. Prosten Ringberg lagade så att han kom till Kalmar storskola, där han tog studenten med bra betyg. Han skulle bli präst, var meningen. Men Claes W. svirade i Uppsala och blev relegerad. Hans "hjälpare" med pengar till studierna, några bönder i hemtrakten, fick förlora det de lånat ut, Claes tog tandläkarexamen och efterlämnade en förmögenhet på närmare 100,000 kr. Sina välgörare glömde han dock bort.

Mina farbröder Johan och Frans H. for också till Stockholm. De hade dessförinnan tagit studenten i Växjö, ovanligt på den tiden (1860-talet) bland bönderna. De reste väl någon gång till hembygden men återvände aldrig för alltid. Jag samt fyra syskon siktade inte så högt, vi gav oss ut och lärde till folkskollärare, och min yngste bror blev postexpeditör efter läroverksstudier i Lund. Vi var 12 syskon, så det gällde att fara ut och tjäna sitt bröd utom hemmet. En broder övertog hemgården och jag min hembygds skola, alla de övriga skingrades till olika platser i landet. Trots enkel och "okonstlad" uppfödning lever 9 av syskonkretsen än i dag: den äldste 75 och den yngsta 50 år gamla.

ACC. N:R M. 10402: 5/LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

När det gäller denna bygd i gångna tider, vi säger för en mansålder sedan, så var det överbefolkning här, ty stugorna var fulla av barn och utkomsten i orten mer än torftig. Att gå hos bönderna och arbeta med skogsbruket, att dika och bryta åker och hacka upp mossar betalades synnerligen dåligt, likaså dagsverken. När man fick 50 öre för upphuggning av en storfamn om 3,2 kbm ved på rot och med den tidens dåliga redskap en man knappast hann med en famn per dag, så finner man att det inte var nådigt att föda hustru och en stor barnskara på den förtjänsten. Lika uruselt var det med ersättningen för andra arbeten hos bönderna. De behövde inte betala mer, för det fanns uppsjö på folk, som tog arbetena för nästan hur lågt som helst, för de resonerade som så, att det blir alltid något och bättre det lilla än inget alls. Bönderna själva fick lågt betalt för sina produkter, så de hade inte råd att betala vad arbetet verkligen kunde vara värt. Det var sålunda inte underligt att alla de som så kunde gav sig i väg till andra orter, där bättre existensmöjligheter fanns.

Under 1800-talets senaste decennier var järnvägsbyggandet i gång överallt i landet. Här fanns det möjligheter för segt och hårdigt folk

ACC. N:R M. 10402:52.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

att efter hemortens förhållanden tjäna grova pengar. När ett dagsverke i hemorten gav i bästa fall 50 öre om dagen och man som rallare hade ut-
sikt att tjäna det mångdubbla, så var det inte svårt att bestämma sig
för att fara ut. Såväl småbönder som torpare och backstugusittare i me-
delåldern som unga pojkar från samma slags hem reste ut: det var på järn-
vägsarbetena i hemorten kanske, men också långt upp i Lappland reste de.
Det var i regel endast under sommarhalvåret, som arbetena bedrevs, sär-
skilt i norra Sverige, och under det att männen och sönerna var av, sköt-
te hustrun och hemmavarande döttrar och småbarn om gården eller torpet.
På hösten återkom rallarna då till sina hem med goda besparingar på
fickan, varmed kunde redas upp svåra ekonomiska bekymmer: skulder hos
handlanden kanske, betala ränta på hypoteket eller inteckningen o.s.v.
Och när det var fråga om unga ogifta män, så strävade de och lade krona
till krona, och om några år hade de något tusen samlat, så att de kunde
våga sig på att köpa ett litet hemman och gifta sig. Så gestaltade det
sig för många. Men en och annan misslyckades nog i sin föresats att sam-
la en sparslant, ty frestelserna att göra av med de surt förvärvade slan-
tarna var otaliga, främst då brännvin och kortspel. Flera av dessa gamla

rallare lever ännu här, nu som f.d. hemmansägare, och av deras skildringar att döma så var livet den tiden ute på arbetsplatserna lindrigt sagt hårdfört. Men smålandspojkarna här på gränsen mot Bleking var inte lätta att knäppa på näsan, och vid de slagsmål, som etablerades avgick de så gott som alltid med segern. En gammal bonde i Fåglasjö, avliden sedan flera år, var med uppe i Gellivare ungefär vid sekelskiftet under några somrar, och han kunde berätta om alla de strapatser, som de måste gå igenom på grund av de vidriga naturförhållandena, bl.a. bära alla förnödenheter långa vägar på ryggen, äta och bo dåligt m.m. För att få billigt "sågel" brukade rallarna skjuta fisk med dynamit i fjällsjöarna, skjuta villebråd, om de kom åt osv. De var vana från hemmet att reda sig under primitiva förhållanden, annars hade de inte stått ut. Men de klarade sig och tjänade pengar, betalade skulder och blev rangerade karlar. Genom arbetsmöjligheterna utombygds räddade de situationen, som annars hade blivit mer än eländig för de flesta.

En annan möjlighet till förtjänst, mest då för ungdomar av båda könen, yppade sig för 50-60 år sedan, då danskarna var i stort behov av arbetskraft till jordbruket, särskilt då för skötsel av betor, mjölkning

ACC. N:R M. 10402:54.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

och mycket annat. Jag minns från Fåglasjö, min hemby, soldat Almquists äldsta dotter Ida, som ännu lever, hur hon var ombud för en värvare, som hette af Ekenstam nere i Skåne och som anskaffade pigor och drängar till de danska storgodsen. Under en lång följd av år reste så de städja- de pojkarna och flickorna från denna ort till Danmark, ledde av lilla Ida, som var som klippt och skuren för sitt värv som reseledare, ty hon var rapp i tungan och var inte rädd av sig. Hon hade inte så lite extra- inkomst genom sitt ombudsskap, men hon var själv piga samtidigt som de andra. De reste på vårarna och kom om höstarna tillbaka med en icke liten sparpeng, på vilken de levde under vintrarna samt även hjälpte sina föräldrar och syskon. Man tyckte det var ett friare liv att så fara ut än gå hemma hela året och tjäna bönder för en dålig lön. Och så var allt så mycket billigare i Danmark, bl. a. brännvinet, som kunde köpas för 22 ör halvstopet! När smålandspojkarna hörde det, så var de genast livade att för roskull ta sig en tur till det förlovade landet. Det var nämligen inte bara fattiga som reste utan också besuttna bönders barn, vilka inte behövdes hemma om sommaren, och därigenom fick de en fickslant, om de ville köpa sig kläder osv. Det var sålunda inte av behovet alla för.

Nej, det var äventyret som lockade, lusten att se sig omkring och samla erfarenheter. Några av de svenska flickorna gifte sig med danskar, med "husmän", somliga drängar stannade och blev stadigt anställda som husmän eller som vi här kallar statare, och lever ännu kvar, somliga av dem. Svenskarna var mycket omtyckta som arbetare, men en och annan gång var pojkarna nog lite oroliga, då de fått för mycket av det billiga danska kumminbrännvinet i kroppen.

Jag minns som barn, hur lilla Ida och de andra efter hemkomsten från danskresorna pratade lite danska och imponerade på oss med det, hur de berättade om livet på de danska herrgårdarna, om "förpaktare" och husmän och allt vad de upplevat, om slagsmål vid danstillställningar och mycket annat. Och så hade de med sig hem av danskt brännvin, som de smugglat över. Lilla Ida hade t.o.m. låtit sy sig ett par kalsonger med fickor i benen att gömma flaskor i, brännvin för 22 öre halvstopet och kirssevin till 50 öre flaskan. Det blev bra att ha, när de efter hemkomsten gjorde kalas för sina anhöriga och vänner i byn. Och så vidunderliga träskor, de hade med sig hem! Det var annat än de hederliga "albottinerna" av Karl Johans eller Almgrens välkända fabrikat. De hade bara bott-

ACC. N:R M. 10402:56.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

narna av trä(bok),resten var skinn.Och framme under sulan satt en liten avlång kloss,så att träskorna i mycket liknade de skor eller sandaler,vi på fotografier sett japanerna använda. Ja,dessa resor fortgick under ett par åttionden,varpå de upphörde,åtminstone vad denna trakt beträffar. Man började sedan odla sockerbetor även i Skåne och undan för undan i andra landskap,som hade jord som passade,och då började ungdomarna i stället fara dit på somrarna.Och detta fortsätter ännu mer av kända skäl i mycket liten omfattning.

Så är jag framme vid emigrationen,amerikaresorna.Den hade sina givna orsaker,började så smått och utbredde sig som en formlig epidemi. Det var i synnerhet missväxt,som var orsaken,vidare höjningen av tiden för värnpliktstjänstgöringen samt icke minst överbefolkningen och den stora mängd av backstugusittare och deras stora barnskaror.Industrien hade då ännu icke nått så stor omfattning,att alla som önskade platser kunde tas emot,jordbruket var då ännu den näring,som sysselsatte det största antalet armar i produktionen.Vid missväxt och någon särskild speciell anledning stiger emigrationskurvan i höjden,vid goda år dalar den ~~men~~ sjunker stadigt fram till noll närmare vår egen tid.

ACC. N:R M. 10402:57.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Av dem från denna ort, som varit i Amerika, kan särskiljas dem, som utvandrade till Förenta staterna och de som reste till Canada. När USA förbjöd invandringen, hade man endast Canada att tillgå, om man ville emigrera. De äldre av denna generation, som nu är i 80-årsåldern eller däröver, för över för omkring 70 år sedan, eller omkring 1880. Två dylika gamlingar känner jag, Petter och Carl Johan Andersson. Bägge var söner till en småbonde, och deras mål med resan var att samla några tusen kronor för att kunna köpa gård i hemorten. Detta mål nåddes, och båda blev hemmansägare. Av Petter Anderssons barn, 9 till antalet, är tre söner och en dotter bosatta i USA samt har det gott. Dessa som för att blott stanna i väster några få år, slog sig på diverse arbeten och skaffade sig inte farm. Skogsarbete på vintern, skördearbete på sommaren, var dylika emigranternas vanliga sysselsättningar.

Petter Andersson hade också en annan bror, August, vars öden i Amerika jag hörde Petter berätta. Denne August var en jätte i kroppsstorlek, 2 meter lång. Redan när han började skolan lär han ha varit stor för sin ålder. Vi hade som lärare i småskolan en manlig, Måns Persson, med ett långt stägg, men i folkskolan en folkskollärarinna, Norna Sjöstrand, som

ACC. N:R M. 10402:58.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

alltjämt är i livet, dotter till den kände botanisten på Öland, komminister Sjöstrand. Den här skolpojken, August, blev mycket besvärlig för fröken, han slog näven i bänken och svor och tyranniserade de andra barnen. Det var en lättnad, när August lämnade skolan.

Så gick han här hemma några år, söp och slogs och var diktator ute bland ungdomarna, som inte tordes mucka mot jätten. Vid 17-18 års ålder reste han dock till Amerika, och ditkommen blev han snart uppmärksammas för sin storlek och sina enorma krafter. En manager tog hand om honom, och så kuskade de omkring över hela landet och uppträdde, varvid August blev livligt beundrad. Genom detta kringflackande liv blev han avvärd från ordnat arbete, och han förföll till följd av detta och dryckenskap. Utanför en liten stad hade han en liten koja, och när han kom in till stan och kom på en saloon, slog han bara näven i disken och tvingade krögare och gäster att langa fram drink efter drink. Slutligen var man utledsen på den store svensken, och en natt, när han låg och sov ruset av sig i sin hydda, kom en och stack in bösspipan genom dörren och sköt honom i sängen. Detta enligt brodern Petters berättelse.

Det gick inte alla väl i det nya landet, en del misslyckades, och

de kom aldrig tillbaka till hemorten, andra förolyckades under arbetet. Mången återkom med förmögenhet men med förlorad hälsa, då de åtagit sig även de mest farliga arbeten, bara därför att de betalades högt. Min hus-
rus morbror, från Långasjö, kom åter rik och sjuklig; han hade haft arbe-
te i en blygruva, varvid han blivit alldeles gul i hyn samt fått led-
värk. Ja, man skulle kunna andraga exempel på många fall, då jakten efter
guldet inte blev till någon lycka, även om målet vanns.

Under guldrushen till Klondyke var det många, som ville vara med. En f.d. handlande i Långasjö var med. Han blev anställd som tjänsteman vid en gruva, och genom detta lyckades han samla en för den tiden stor förmögenhet. När han kom hem etablerade han sig som diversehandlare i hemsocknen, och firman lever ännu kvar liksom dess grundare.

Det var sålunda både bondpojkar och -flickor, som reste i väg till det förlovade landet i väster, men de allra flesta emigranterna var dock de små stugornas barn. Jag har kanske förut talat om vår torpare Carl Johan Karlsson. De hade 12 barn, och av dessa for 11 till Amerika, där de lyckades väl. Flickorna blev bra gifta, vilket föranledde Carl Johan att med välbehag yttra: "De svenske flickene, de går åt!"

ACC. N:R M. 10402:60.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Man kan fråga sig, hur backstugusittarnas barn kunde ta sig över till Amerika. En biljett var efter dåtida penningvärde inte så lätt att åstadkomma. Men i regel tjänade de något år hos bönderna, och så fick de lite hjälp av anhöriga och vänner. Och så snart en var över där, så sände han fribiljett, som det hette, till nästa bror eller syster, osv. När det var fråga om bondbarn, så hade de väl i regel lättare att skrapa ihop till en amerikabiljett. Men även bland dem praktiserades systemet med fribiljetter.

Att emigrationen tidvis blev lavinartad hade sin orsak i de redan utvandrades propagande för Amerika. Antingen skrev män och berättade om hur stora arbetsförtjänster man hade och hur gott man levde med mat och dryck, eller var det någon som kom hem på besök och då berättade för and- löst lyssnande ungdomar och de stora möjligheterna i det fjärran landet. När denne svensk-amerikan så reste tillbaka, hade han en stor skara av byns och ortens ungdomar i sällskap. Jag minns själv från min barndom att jag på stationen såg de blomsterhöljda flickorna och pojkarna, redo att starta på resan till USA eller Canada, avviftade av föräldrar, syskon och vänner. Många kom tillbaka, men andra assimilerades där ute. Av dessa

ACC. N:R M. 10402:6/LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

unglingar i urmodiga, hemmasydda kläder, tafatta och blyga, blev det efter några år i "ekluten" i USA självmedvetna, stronga män och kvinnor, som vid besök i hemlandet visade att de lyckats, att de höll det främmande landet högre än det fattiga Sverige. Men motsatsen såg man också: folk som både lyckats och respekterade Amerika men dock inte glömt sitt eget kära land och modersmålet, som visserligen medgav att det gick att tjäna bra med pengar i Amerika, men att man då måste arbeta på ett intensivare sätt än här hemma och inte dra sig för att ta vad som bjöds samt att om man låg i lika strängt här hemma, så gick det att också då skapa sig en god ekonomisk ställning. Det var den nedärvda och invanda sparsamheten, som gjorde att alla dessa svenskar kunde bli ekonomiskt oberoende genom att fara till Amerika, ty de som icke sparade och arbetade träget, fortfor att vara fattiga.

Om orsakerna till emigrationen har ju talats i det föregående. Om dess betydelse för emigranterna själva, ja landet, visas av de väldiga kapital, som under årens lopp från Amerika kommit vårt land till den. De dollarsedlar, som lagts i breven till föräldrar och syskon här, de små och stora postanvisningar, som sänts i otaliga mängder under alla år, ha

ACC. N:R **M. 10402:62.**LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

hjälpit de hemmavarande över många kritiska situationer. Ofta sände sonen hem pengarna till föräldrarna, varefter de satte dem på banken i hemorten och gjordes räntebörande. Man hade nämligen lite mindre förtroende för de amerikanska bankerna, vilka rätt som det var, ramlade kull. De allra flesta av emigranterna åtminstone från denna bygd hade väl rest med den tanken att så snart som möjligt komma hem igen eller så fort de samlat det nödvändiga startkapitalet. Återigen andra, hela syskonkullar, stannade för alltid. I min by, Pellamåla, kan nämnas exempel på detta: bonden Karl Jönsson och hans hustru Emma hade 9 barn. En efter en droppade de av till Amerika så att endast mor Emma och en son blev kvar. Sonen tog vid hemgården, modern reste sedan hon blivit änka till barnen där över, där hon dog för några år sedan. Många av barnen har varit hemma och hälsat på någon gång, men för övrigt är det endast genom brev, man nu har kontakt med varandra. Det är väl mest vid jul, som man låter höra av sig från bägge hållen, och slutligen dör väl förbindelserna ut helt. Under de nyligen tilläandalupna krigsåren, då kaffet varit ransonerat, har man välsignat släkten i Amerika, som då och då visat sin släktkärlek genom att sända över kaffepaket.

ACC. N:R M.10402:63LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Det var icke blott genom att sända hem pengar till gamla landet, som emigranterna hade sin stora betydelse, folköverskottet blev placerat. Vidare kom de hemvändande hit med friska fläkar från stora världen. De hade lärt sig att arbeta, gno i sitt anletes svett, samt lärt sig nyare metoder i lantbruk o. a. yrken. I synnerhet kan man säga, att de genom att också här fortsätta med sitt hårda arbete gav sina grannar värdefulla impulser att göra likaså. De hade bättre ekonomiska resurser i stort sett att kunna anskaffa redskap och maskiner, vilket allt gjorde nytta vid jordbrukets rationalisering. Man kan sålunda icke överskatta denna emigrations betydelse, men givet är, att de många som stannade i det nya landet blev ett minus för vårt land, ty det var ju i regel de bästa, de initiativrikaste, som vände fosterlandet ryggen. Men i dem som återkom och i de många pengar som sändes från USA hade vi dock att anteckna som ett gott plus.

När USA blev stängt för emigrationen från vårt land och även andra länder, blev det Canada, som fick mottaga strömmen av invandrare. Det var de, som reste 1910 och senare, som mest hör till den kategorien. De är nu 50-60-årsåldern. Nu är emigrationen upphörd, men fortfarande kommer hit

ACC. N:R M. 10402:64LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

på besök eller för att stanna en och annan svensk, såväl av de yngre som de äldre utvandrarna. Att utvandringen avstannade beror på dels de förbättrade arbetsförhållandena här hemma, dels på Amerikas och Canadas avvisande av utlänningar. Under de svåra förhållandena i Sverige var det en god sak att de fattigaste hade någonstans att ta vägen, för varken Danmark eller andra europeiska länder hade behov av vårt befolkningsöverskott. Tyskland tog emot en del arbetare i jordbruket för 50-60 år sedan, och jag känner några, som var där men som tröttnade och i stället för hem eller också tog steget fullt ut och för till Amerika.

Under förra världskriget blev flera svenskar i Amerika enrollerade i hären och flottan därstädes, och meddelanden kom till anhöriga i Sverige, när någon stupat. Deras tillhörigheter sändes hem jämte livförsäkringssumman; amerikanska staten hade nämligen försäkrat dem mot skador och dödsfall. Naturligtvis var det i nämnda fall endast fråga om de ogifta soldaterna, ty var de gifta kom ersättningen till familjerna i Amerika. En skolkamrat ^{till mig/} ~~förolýckades~~ med Titanic 1912; om en tid anlände ^{från Cunardlinjen/} ersättning för bagage m.m. till hans föräldrar, vilka genom detta fick ett värdefullt ekonomiskt tillskott.

ACC. N:R M. 10402:65LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Naturaförmåner som lön har hållit i sig fram till våra dagar, såsom i statarsystemet t.ex. Penninghushållning enbart kom så småningom. Från min barndom för 50 år sedan var det vanligt - tidigare var naturavlöningarna obligatoriska - att tjänstefolket utom sin kontantlön även skulle ha exempelvis kläder(i arbetet) samt vid avträdet ur tjänsten s.k. förning, bestående av matvaror, lin och ull. Även övriga tjänare, som skulle fortsätta hos samma husbonde och bara var hemma under friveckan, fick sådan förning.

Pengar var det ont om i rörelsen i äldre tider, varför man ju samlade silver- och tenn- samt kopparsaker i stället. Banker fanns inte, och om man ej lade kontanterna på kistbotten, lånade man ut i bygden mot revers. Min farfar sålde t.ex. brödsäd till fattiga mot revers, men då de inte kunde lösa in skuldförbindelserna, fick farfar förlora beloppen. Det rörde sig inte om så stora belopp, så han stod rycken. När sparbankerna började började man mer och mer anlita dessa, både vid insättning av sparade medel som också vid lån. Den vanligaste formen att uppta lån mot gården som säkerhet var hypotek. De allra flesta hemmanen i denna trakt var behäftade med dylika inteckningslån, som löpte på en lång följd

ACC. N:R **M. 10402:66.**LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

av år. Men när bönderna fick det lite bättre, inlöste de lånen med en gång, fast foreningen inte gärna såg detta. I alla händelser var man på landsbygden synnerligen rädd för att röra sig med kontanter: man försökte reda sig med vad gården lämnade. Min mor talade om, att i hennes barndom ~~på~~ i slutet av 1850-talet kaffe köptes endast till högtiderna och då i endast små kvantiteter, t.ex. $1/4$ skålpund = c:a 1 hg. Och av socker köptes mest kaksocker, som det gick att dricka många koppar kaffe på endast en bit. Kom kakkäringen eller någon annan gårdfarihandlande ville man helst byta sig till varan med några ägg, hellre än att ta till pengapungen. Vår torpare Carl Johan hade en pojke, född 1875, som i barndomen gick och sålde kakor i byarna samt tog mot ägg som betalning.

För att återgå till naturaavlöning för tjänare, så höll den i sig ända tills första världskriget. Nu är det bara pengar det gäller, månadslön, medan man förr hade års- eller halvårslön. Alltid har tjänarna på de mindre gårdarna haft husrum och kost in natura, liksom också dagsverkarer. Detta gäller således alltjämt. Om en jordbrukare har hjälp vid t.ex. skörd, tröskning osv., vill arbetarna ha maten på stället, och detta utan att lämna livsmedelskuponger av något slag. Fordrade man det, finge man

ACC. N:R M. 10402:67.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

säkerligen inte lätt att anskaffa arbetskraft. Och alltid hos bönderna har tjänare och dagsverkare ätit vid samma bord som husbondefolket och familjen, och samma är förhållandet alltjämt. Gjorde man inte det, skulle bonden anses för högfärdig och stram och därigenom få svårt att skaffa arbetsfolk. Det patriarkaliska lever alltså kvar, och det är helt naturligt, då de som är i bondens kost i regel är från byn eller närmaste orten, känt folk av samma klass som bonden själv.

Mor omtalade att i hennes barndom samt den första tiden som mora i Fåglasjö de hade arbetare, som hade ackord, såsom vid brytning av åker och läggande av stenvägar, hackning av mossar samt dikning, uppsättande av gärdesgårdar m.m. Dessa hade ej kosten på stället utan hade visst för famn för diken, gärdesgårdar och stenvägar samt per skäppland vid odlingsarbete. Men då de slutade om kvällarna, köpte de med sig hem förnödenheter till familjen, något skålpund smör eller fläsk, ett pund mjöl eller bröd och mjölk m.m., vilket sedan räknades av från ackordslönen. Och då spinnerskor, väverskor eller gummor som stickade strumpor kom med de färdiga arbetena, måste alltid erläggas "skön", bestående av livsmedel eller, senare i tiden, pengar. Hemväverskorna vill även nu ha extra, men

ACC. N:R M. 10402:68.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

kallas det inte numera skön utan betalning för uppsättningen.

Från min första barndom erinrar jag mig att naturaprestationerna förekom även vid skattebetalningen. Det gällde kommunalskatten. Denna utgick med ett visst antal liter säd, hälften råg och hälften korn, och var utsatt i skattsedeln jämte den kontanta skattesumman. Vid skatteuppbörden var det då att i byn samla upp för var gård deras "fattigsäd", att levereras vid sockenmagasinet, och man byttes vid i byn med att köra ut denna säd. Vid uppbörden av säden som skedde vid samma tid som det var utdelning till de fattiga, fick bonden från byn skjutsa hem till byn den säd som de fattiga där hade att få. Dylik utdelning skedde varannan månad, och fick den fattige då också 1 kr. eller 1:50 i kontanter till nästa utdelning ägde rum. Nästan fram till sekelskiftet varade detta system. Det var de fattiga, som bodde i sina egna stugor, som fick nämnda understöd, medan andra understödsbehövande antingen hade ackorderats ut på "auktion" eller också bodde på fattiggården i Bussamåla, där f.ö. socknens ålderdomshem nu är beläget. Sockenmagasinet uppfördes under missväxten 1868-69 och står fortfarande som ett minne från nödåren och från naturaunderstödens tid.

ACC. N:R M. 10402:69.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Som redan sagts så var det få saker, som bondebefolkningen behövde köpa, allt tillverkades i hemmet. Även kaffet - utom vid högtider och kalas - ersattes av korn- och rågkaffe, tillsatt med cikoria. De små inköp, man gjorde, skedde före 1864 i staden (Karlskrona), ty dit körde man en eller ett par gånger i veckan. För övrigt handlade man lite ibland av de kringfarande försäljarna: knallar och judar eller andra. De förstnämnda var långväga ifrån, övriga var i regel från bygden. Kalle Travare, Sammel Orre, Enhänningen, Anna-Silja, Greva-Fia m.fl. gick regelbundet sina turer bland byarna, och de sålde olika saker: Travaren hade dukar och annat av textilier, Enhänningen knivar och saxar och rakknivar bl.a., Anna-Silja kakor och karameller, Grava-Fia dito samt hemvävda huvuddukar och näsdukar, Sammel Orre kaffe, tråd, kak- och bröstsocker, tvålar o.a., och han inköpte samtidigt lump och tagel, svinhår o.d. Judar och knallar sålde tyger och liknande. Det var högtidligt, när dessa gårdfarihandlare anlände till byn, och särskilt gladdes barnen, ty nu kunde man köpa sig en pepparkaka, några karameller eller annat gott, som man inte var bortskämd med att få. Och de vuxna fick veta nytt, man blev av med lump och ben, som det blev några giren för och som kunde bytas i veteka-

ACC. N:R M. 10402 : 70.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

-r/
kor, några kaffeböno och en kaka av det hårda sockret.

Även sedan den första handelsboden etablerades i socknen kunde de ambulerande försäljarna fylla en mission, ty det var inte nästgårds, då man skulle handla i "boden". Redan strax efter näringsfriheten infördes kom det en handlare till Vissefjärda invid kyrkan, där han öppnade bod vid "Bössan", vid vägkorsningen, där vägen Karslkrona-Växjö skar vägen Kalmar-Älmeboda. Här hade ursprungligen stått en "Armbössa" eller fattigbössa i form av en ekstock, ihålig och med lås till. Handlaren på Bössan blev som nr 1 en som hette Wimmerstedt. Han sades vara så rättvis, att han när varan vägdes, ett papper lades på viktskålen, motsvarande det papper, som var emballage kring varan. Det var före järnvägens tillkomst, som handeln på Bössan öppnades, och allt sedan dess har en handelsbod varit i gång här och är fortfarande. Efter Wimmerstedt, när järnvägen öppnats 1874, kom två handlare till stationen. Dessa bodar fungera alltjämt, och den ena har sedan ett tiotal år övertagits av Konsum. De första innehavarna av butikerna vid stationen var Tjock-Pelle och Lill-Pelle: Den förre var lång och mycket korpulent, den senare kortvuxen men även han av den "digra" typen.

ACC. N:R M. 10402:7/LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Det dröjde icke länge efter det handelsbodar kommit till i mitten av socknen, förrän sådana växte upp ute i byarna. Den första i min hemby Fåglasjö fanns innan jag var född, alltså för mer än 60 år sedan. Det var nämligen så, att en bondpojke från Fåglasjö gav sig ut och blev handelsbiträde, varefter han öppnade affär i Holmsjö i Blekinge, $1\frac{1}{2}$ mil söder om Fåglasjö. På hemgården, som sålts till hans syster och svåger levde hans gamla föräldrar på undantag och hade i boningshuset ett större och ett mindre rum. I det mindre inreddes en filial till affären i Holmsjö, och varor skickades upp därifrån till den lilla boden, som förestods först av handlandens far, Johan Petter, och efter dennes död av hustrun Maria. Det blev ju bekvämt för byns och den närmaste traktens invånare att kunna göra sina små inköp av de allra viktigaste varorna, såsom mjöl och kaffe, socker, snus, sill, såpa och soda, karameller och annat. De hade också vetebröd, men inte matbröd, bakat i Holmsjö, varifrån bagaren med häst fraktade upp veckans behov av bröd. Det var både bullar och skorpor, mest det senare, som höll sig bättre. Kom det någon främmande oväntat, så var det att springa upp i boden och köpa vetebröd till kaffet. Johan P. var snål och gnidig, och var det någon kund, som ville ha rabatt på brö-

ACC. N:R M. 10402:72.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

det,"pågift" som man kallade det,sa han!"Ni ska få detsamma,som de ger i Växjö,hålet i kakan!"

På den tiden fanns det inga kokspisar i bondgårdarna utan man bakade vetekakor i stora bakugnen.Kom det oväntat främmande och man inte hade vetebröd till kaffet och inga bullar heller fanns i boden,fick mor röra till voffelsmet och baka vofflor i den öppna spisen eller gorån på samma ställe.Dessa bakverk,åtminstone gorån,har nästan försvunnit,då man nu lätt kan baka i kokspisen eller bara kan smita upp i affären och köpa både bullar och småbröd.Ja,man kunde baka utan bakugn på det sättet,att man i den stora öppna gråstensspisen hade kringlorna på en vanlig stekpanna,som man stekte fläsk på,satte kakorna på den med en bakplåt överlagd.På denna plåt lades fina glöder,och stekpannan sattes på glöderna.Då fick kakorna både under- och övervärme och blev fint bakta.

I den lilla boden tog man sig en gång för att sälja vin,ett starkt fruktvin,körsbärs-,och en lång tid höll man på med det.Ungdomar och även andra köpte i halvstoppsvis för 4 daler flaskan(67 öre),och hade de sedan brännvin också till,blev det en redig fylla. Vi hade hemma,talade mor om,en dräng,som vanligen kallades Galten,för öknamn den tiden var

ACC. N:R **M. 10402:73.**LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

nästan vanligare än deras borgerliga namn. Alltnog, Galten hade en lördagskväll varit oppe i boden och köpt vin och blev så berusad. Men han ville ha mer och gick efter en flaska till. Då han kom tillbaka, skällde mor ner honom för hans fylleri samt tog flaskan ifrån honom och slog den i spisstenen. Då höll Galten på att bli vansinnig, och far måste träda emellan för att han inte skulle göra mor något illa. Myndigheterna fick emellertid till slut reda på den olagliga försäljningen av vin och åtalade handlaren, varefter vinhandeln upphörde.

Vid den tiden jag gick i folkskolan kom det två nya affärer till i denna rote, nämligen i Guttamåla och Pellamåla. Den förra öppnades av en snickare Bladh och den andra av en bagare Gyllenberg. Bladh gick om några år i konkurs, den andra upphörde, när ägaren flyttade till Emmaboda i början av seklet. Den lilla boden i Fåglasjö drogs in, när de båda gamla dog, gumman omkring 1905, och sen kom där ingen affär i byn förrän omkring 1925, vilken bod fortfarande är i gång. Likaså finns affären i Guttamåla kvar fast där knappt finns något att sälja numera. Den i Fåglasjö har bytt ägare flera gånger men är ganska sorterad i fråga om varor samt gör en omsättning per år av nära 100,000 kr.

Undan för undan kom det fler och fler handelsbodas till i socknen, och f.n. har man sådana i var och varannan by. Fler och fler varor kommer också ut också till dessa små lantaffärer, distribueras dit med bil och vinner mer och mer avsättning.

Men vad hade man då i landsbygdens handelsbodas till att börja med? Från början måste ju handlarna gå fram försiktigt och inte taga hem annat än som man säkert visste gick att sälja. Av livsmedel var det de vanliga specerierna kaffe och socker, mjöl och salt samt tyger av de billigaste sorterna, käll och rep osv. De enda sovelvarorna var sill och amerikanskt fläsk. Det var en väldig massa sill, som folk på landsbygden denna tid konsumerade. Och billig var den, så den var nog inte av allra bästa kvaliteten, ty för 25 öre erhöles 5 stora sillar. Somliga bönder köpte i hela tunnor, och var sillen liten härsken, gick det ibland att få en hel tunna för 5 kr. De sämsta sillarna gav man kor och svin, de bästa hamnade på matbordet. Man slaktade bara på hösten och vid jul, och när så det var slut, var det att fiska i silltunnan tills slakttiden kom. De många småstugornas invånare levde väl huvudsakligen på detta sovel och hade till det mest potatis. Det märkliga är, att handelsbodarna inte hade

ACC. N:R M.10402:25.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

svenskt fläsk,men detta kom inte ut på landsbygden i handeln förrän i början av seklet.Jag var själv 1906 anställd i en affär vid stationen, och man hade just börjat då med att jämsides med det amerikanska fläsket saluföra svenskt. Det amerikanska var endast späck,fett och saltat med salpeter och hade allt annat än delikat smak. Men det var näringsrikt och billigt,men man måste ha god aptit för att kunna äta det!

Naturahushållningen underminerades mer och mer genom handelsaffärerna,som tog hem nya varor av olika slag år från år.Det kom t.ex. färdigsydda kläder,först arbets-,och skor,strumpor o.d. Hemarbetet för husmödrarna lindrades mycket,när man kunde gå i affären och köpa t.ex. strumpor åt familjen i stället för att karda och spinna och sticka åt dem.Likaså blev vävstolen tyst,då man i stället hade att få tyget färdigt:lakan och handdukar köptes,färdiga att sömlägga,likaså duktyg och näsdukar.Genom att man köpte skorna färdiga,fick skomakarna sedan bara lappa och laga,och sedan man nu kan köpa alla klädesplagg färdigsydda, har skräddarna fått bara pressa och lappa.En och annan gammal originell person går ännu till skräddaren,de flesta anlitar konfektionen.Allt tas nu i handelsbodarna,naturahushållningen har avlösts av penninghushållning.

ACC. N:R M.10402:76.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

För att nu komma in på frågan om byggnadsskicket i denna ort, så kan först konstateras, att ett stort antal av de gamla bondbyggnaderna från slutet av 1700-talet och något senare ännu är i bruk och mjukt insmälta i naturen. Bl.a. finns i byn Pellamåla, där min skola ligger, två bostadshus vid bondgårdar, som är omkring 150 år gamla. I min hemby Fåglasjö finns tre från 1840-50-talen, men de är av annan typ: bottenplanen är ungefär kvadratisk, de är i två våningar samt har ovanpå dessa vind. Så kommer typen s.k. bredbyggning: de har en våning med vind och har köket och förstun på mitten samt två rum, ett större och ett mindre på var ände eller gavel. Av en ännu senare typ, också likadan som "bredbyggningarna", finns det flera, och i dem har man sal och förstu mitt på samt på ena gaveln kök och ett rum samt på den andra två lika stora rum. Från förstun eller köket leder trappan upp till vinden i dess sistnämnda hus.

Som takbeläggning hade 1700-talsbyggnaderna från början näver och torv överst. Jag minnes flera sådana bostadshus, som bytt tak, så att från torven har man övergått till tegel (av lera). Vårt boningshus i Fåglasjö byggdes 1845-46 och fick tegeltak från början, enkupig tegel. I Vissefjärda stationssamhälle byggdes stationshuset samt handelsfastigheter

1874 och starx därefter, men dessa hus belades med papp och har så ännu. Även en del andra bostadshus i trakten, som nybyggdes, fick dett slags tak, men de allra flesta har övergått till tegel. På ladugårdarna hade man från gammalt halmtak, dessa avlöstes av spån - dock finns ett mindre antal ladugårdar, som ännu har halmtak - därefter kom cementtegel och slutligen i våra dagar icopalpapp eller ett slags stora plattor, korru-gerade, som jag just inte kommer ihåg namnet på f, t. Även plåt har bör-jat användas i mindre utsträckning på utbyggen m.m.

Vad man lägger märke till mest på de gamla byggnaderna är deras "utsmyckning" med verandor vid ingångsdörrarna, antingen öppna eller slutna. Då man byggt ut glasverandor på 1700-talshusen, har man verkli-gen klistrat på saker, som inte passar. Visserligen kan det vara praktiskt att ha en sådan veranda, men den borde då ha byggts så att den gått mer i stil med byggnaden.

Numera förekommer sällan att man ser någon byggnad sakna färg. Här gäller för det första den gamla hederliga rödfärgen med knutar, fönster och vindskidor vita, oljefärg. Även ladugårdar och uthus har fått lite vit färg på liknande sätt. I all synnerhet passar rödfärgen till gamla

ACC. N:R M. 10402: 78.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

byggnader med grön naturlig omramning, men det finns ju några boningshus, även mycket gamla, som är olemålade eller slamfärgade i någon annan kulör än rött. Förr i världen var väl den grå färgen förhärskande, och jag minns från min barndom inte mer än något hus, torpar- eller backstuga, som var omålad helt. Vår torpare Carl Johan hade bl.a. en sådan stuga, grå, torvtäckt. Svallen under nävern var där inte bräder utan smala, skalade granstänger.

Naturligtvis har de allra flesta boningshusen i orten mer eller mindre moderniserats: man har rivit de gamla murverken av gråsten samt bytt ut dem med tegel. Vidare har man insatt kakelugnar (av tegel eller kakel) samt insatt kokspis. Väggarna, som ursprungligen ej hade förhållningspapp invändigt under tapeterna, fick sådan och man har vidtagit en del andra arbeten för att göra bostaden mera varm och ombonad och trivsamt. På många ställen i byarna har man på baksidan gjort utbyggnader för köksförstu samt en kammare, då byggnaden nere ej hade mer än boningsrum, utstuga samt kök. Så har man bl.a. gjort vid 1700-talshuset här i byn Pellamåla (det ena av dem), medan det andra är likadant ungefär som det varit alla tider utom några ganska små förändringar, såsom halvdör-

rarnas utbytande mot smaklösa heldörrar samt insättande av kokspis - i boningsrummets gamla öppna gråstensspis! Denna är unik, då den t.o.m. har "gruva" med bakugnen i boningsrummet. Här har ingen modernisering skett, och byggnaden, som haft rödfärgning en gång i tiden, lyser nu nästan grå. Jo, torvtaket har bytts ut mot lertegel, det måste jag notera. Jag kan för övrigt nämna, att det kalla stela cementtegeltaket finnes på någon bostadsbyggnad, även av gammal typ, men även här gäller, att man begått en taktlöshet mot den goda smaken.

Här i byn Frostensmåla invid skolan ligger en mer än 100-årig sex-knutabyggnad, som fullt moderniserats under de senaste åren. Men den är inte mera i bondehand. Gården är köpt av en bilhandlare i Kalmar, och han har försett den med alla bekvämligheter samt använder den som sommar- och jaktstuga. Han har dock gått pietetsfullt fram så långt som möjligt, så att t.o.m. lämmar monterats för fönstren som det var i gamla tider vid alla hus. Här är de väl bara en dekoration, men i äldre tid var fönsterlämmarna ett skydd mot såväl kylan vintertid som alltid hela året mot tjuvar och annat dåligt folk som kunde tänkas ofreda invånarna. På den nämnda byggnaden har bjälkarna i taket fått vara synliga, medan man

ACC. N:R. **M. 10402** : 80.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

på en del ställen "skämts" för dem och lagt in innertak, som skönt oljemålats!

Angående de gamla boningshusen är vidare att säga, att något så "modernt" som cement fått användning vid restaurering. Vid de utbyggda verandorna har man inte blott gjort grunden av cement utan även golvet har i vissa fall gjorts av detta material. Så har man gjort trappa till veranda och köksförstuga av cement, oaktat den gamla grunden är av sten. Det går inte i stil med vartannat. Sten finns det gott om i denna trakten, så det hade varit lika billigt och även bättre, om man haft vett att ta till sten, kilad eller slät natursten.

En och annan ägare till gamla bostadshus har börjat planera för nybyggnad, rivning av nuvarande byggning samt uppförande av modernt bostadshus. Man tycker att det är dragigt och kallt som det nu är samt för lågt i tak. Men som ovan sagts, går det mycket väl att modernisera gamla hus, även de allra äldsta, för timret i dem är stabilt och likaså det andra. Att nybygga bara för att misskänna det gamla och visa sig "modern" är pietetslöst mot fäderna, helst som det i regel rör sig om gamla, förnämna släktgårdar.

ACC. N:R M. 10402:8/

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Industrien i Vissefjärda socken, undantagandes enstaka äldre, såsom bränneriet i Kyrkeby eller gjuteriet i Lindås, är av ganska sent datum. Det var efter sekelskiftet, i många fall långt in på 1900-talet, som det blev fart på byggandet av fabriker, och utvecklingen i detta fall har fortgått och fortgår fortfarande i lugnt tempo. I fråga om bostäder för arbetarna, så har dessa själva fått sörja för anskaffandet av egna hem. Till att börja med, innan arbetarstammen blev talrik, var det i regel sådana, som bodde i närheten av fabriken, som anställdes. De bodde i sina hem, som de hade haft innan industrien grundades, och när det kom till flera arbetare, fick de bygga sig hus, var de behagade. Det blev då naturligtvis i närheten av fabriken. På så vis blev det ett samhälle, som uppstod, såsom skett i Emmaboda, Lindås och Vissefjärda. Med hjälp av egna-hemslån, ev. besparingar eller på annat sätt finansierades byggandet, och husen och tomten gjorde man en hel del på själv för att förbilliga det hela. Särskilt tillredandet av tomten till trädgård var ett arbete på fritiden, som arbetarna låg i med, och många vackra täppor har på detta sätt framskapats, vilket nu i sommartid ger samhällena en idyllisk prägel. Just nu går det lättare att förskaffa sig ett eget hem genom alla

ACC. N:R **M. 10402: 82.**LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

de stödåtgärder från kommunen och staten, som är igångsatta. Under de senaste åren har tidigare husägare kunnat med statshjälp tillbygga och renovera hemmen, särskilt i sådana fall, där man haft flera barn, och samma linje går man fram på allt jämt.

I de mycket gamla husen var möbleringen i föregående generation mycket enkel: sängarna var väggfasta, mattavlan i vardagsrummet, slagbordet i utstugan samt skåp och stolar, allt var tillverkat av en hemmasnickare eller av bonden själv, om han var lite träkunnig. Var de målade, vilket oftast var fallet, hade en av ortens bondmålare gjort det. Och på skåp och kistor - av de senare fanns det gott om för förvaring av kläder och övrigt, som behövde låsas om - målades blommor och initialer. När min mor dog, köpte jag efter henne på auktionen en kista från 1852, som tillhört min morfars far. Sen blev det omodernt att ha väggfasta sängar, och i stället kom dragsängarna och dito väggsofforna, sängstolar och "rallar". Den sistnämnda såg ut som en byrå och var det också vad den övre lådan beträffar: den nedre lådan var hög eller djup, och den kunde dras ut, så att en sängplats erhöles. Det var om man använder nutida benämning en kombinationsmöbel.

ACC. N:R **M.10402:83.**LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Så var det återigen nya vindar, som kom och sopade bort slagbord och dragsängar och annat, och nu blev det imperialsängar, regulatorsur i st.f. dalaklockor, kistorna sattes upp på vindarna på en undanskymd plats. Nu var det att skaffa hela möblemang - här i orten var detta under tiden strax efter första världskriget, då bönderna tjänade grova pengar på allt de hade att sälja. Och denna nyanskaffning av möbler i möblemang fortsatte. Vanligen köpte man då ekmöbler i matrummet eller storstugan, och i ett sådant rum fick ej "sittsoffan" saknas, stoppad med plysch eller pegamoid i samma stil som stolsitsarna var stoppade med. Så kom det köpegardiner för fönstren - tidigare hade det varit hemvävda - och draperier vid dörrarna. Dessa senare var ofta vävda och broderade i hemmet av den unga moran själv eller av husets unga döttrar. Korkmattor lades på golven, och ofta placerades en stor mjuk matta mitt på golvet under stora salsbordet. De många möbelfabrikerna inom orten levererade möblerna, eller också gjordes de i hemmet, för just i dessa trakter har hemsnickeriet under långa tider varit i gång.

Jag minns från mitt hem både väggfasta sängar, slagbord och kistor och hur den nya tiden bröt in på möbleringens område. Tapeter hade man

länge haft i rummen, när jag var barn. Men jag minns ett par obebodda rum på andra våningen, där man låtit det vara som det var 1845, då huset byggdes. På "Röda kammaren" hade man klistrat vanligt vitt papper direkt på timmerväggarna, och så hade målaren med lim, krita samt iblandad röd färg målat två tredjedelar av väggarna uppifrån taket räknat röda men nedre delen mot golvet blågrått. På grund av väggarnas färg kallades så det lilla rummet "Röda kammaren". Det användes som gästrum, för där var en väggfast säng samt en kakelugn av kakel. Den hade inget stöd under utan var satt direkt på golvet med en pelare under, vilken stod i köket under kammaren.

I mitt hem gjorde kokspisen sitt intåg vid sekelskiftet ungefär, men det dröjde längre i många andra bondgårdar. Vår granne hade anskaffat denna händiga spis för matlagning och bak något tidigare. De hade en av Lindås fabrikat, den var alltså gjord inom socknen, medan vår var av Norrahammars allmänt kända tillverkning. Köksspisarna murades direkt in i den stora öppna köksspisen, där även bakugnen hade sin plats, så man kunde raka ut glöderna från den i köksspisen. Kokspisens rör var ej inmurat i murstocken utan var av plåt samt var mycket ofta i vägen under arbetet.

ACC. N:R **M.10402:85.**LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Mycket ofta såg man också kokspisen stå blott ovanpå den stora köksspisens flata stenhäll, och som förut omtalats hade man ibland kokspisen i vardagsrummet, då den på vintern fick tjänstgöra både vid matlagning och som kamin för att uppvärma rummet. Enkelt och okonstlat placerades alltså kokspisen i början av dess användning, men lite längre framåt ville man snygga till lite, göra den stora köksspisen snyggare. Man lät bli att elda i den öppna spisen, bakugnen gjordes till "bakrökare", d.v.s. röken och lågan fick inte slå ut i den öppna spisen utan det gick upp från ett särskilt rör inuti ugnen. Samtidigt rakades glöderna från bakugnen icke ut i köksspisen, utan i en kanal strax innanför ugnsluckan. Så målades köksspisens väggar inuti eldstaden liksom utanpå med oljefärg som kunde tvättas: tidigare hade man kritat vitt med i mjölk eller vatten slammad krita. Och på senare åren börjar kaklet göra sitt intåg i köksspisarna även i bondehemmen. Ty ingen vill vara sämre än den andre, har man kakel i den ena stugan, så ska man ha sådan också i den eller de övriga. Man kan säga att detta är en följd av konjunktionerna: bönderna har tjänat pengar, och så vill man ha det snyggt och trevligt så väl som andra, när man råd. Och då så, då är det inte annat än gott att säga om det!

ACC. N:R M. 10402:86.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Vad husgeråd beträffar var de i mina föräldrars barndom och långt senare(far var född 1845 och mor 1855) mycket enkla.Många var gjorda av trä,andra av lera.Glas,porslin och tenn fanns ju också fast i ringa mängd,och silver var ännu sällsyntare.Om man under den tiden skulle laga mat,så skedde det i kärl av järn,vanligen med fötter,ty man eldade ju under dem i den öppna spisen.Vidare fanns kopparkittlar och pannor,såväl med som utan fötter.Var de utan fötter några kokkärl,så hade man en "fotaring" att sätta dem på och som gick att elda under.Kaffekitteln eller kaffe pannan,den senare med fötter,var likaledes av koppar.Så hade man mjölkkrukor och bunkar av koppar,de allra flesta kopparkärl förtennta.När förtenningen gick av blev kärnen farliga att använda,för då bildades den gröna och giftiga ärgen.Men det gick lätt att få det förtennt igen,ty det gick förtennare omkring då och då,i annat fall var det inte svårt att ta dem till ortens kopparslagare,ty åtminstone en sådan "gärningsman" fanns i var socken.De nämnda fotaringarna och kokkärlen med fötter bibehölls ända tills kokspisen gjorde sitt intåg i hemmen.De gamla kärnen bortkastades emellertid inte,utan man tog och lät bysmeden såga av fötterna,varpå de dugde på nytt även till kok-

spisen, ty man hade då inte som nu kokplattor utan lyfte av ringarna på spisen. Jag minns inte att vi hade kaffepanna med fötter hemma utan en vanlig utan, men jag såg en hos vår lärarinna i användning (hon lever alltjämt nära 90-årig), och så som raritet och dekoration i moderna öppna spisar. Träfat hade man i vardagslag, antingen tillverkade av den händige husfadern själv eller av en "skoffmakare", vilken gjorde fat och tråg, skyfflar o.d. av alträ.

De gamla kopparkrukorna var länge i bruk men användes för det mesta endast då gummorna gick på "ostkalas" hos grannar och släktingar. Då var de skinande blanka både utan och innan, inntill förtennta naturligtvis. Det är väl en 25 år sedan jag sist såg en sådan kruka i användning.

Man använde urgrävda hoar av trä att hacka kött och korvmaterial uti vid slakt. De blev med tiden allt djupare och djupare, och det upphackade träet under årens lopp kom naturligt nog i korvarna. Träfaten hade man att slå upp maten i på bordet (tavlan) i vardagslag, och träske-dar åt man med i många hem fram mot sekelskiftet. Även långt senare hade vi i mitt hem fat av trä, men det brukades endast att älta smöret i. När man gjorde ost, hade man en s.k. ostdajla, försedd med ränna för

ACC. N:R M. 10402:88.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

vasslan att rinna av genom. Den var av bokträ och gjord av min morfar. Ett tråg, där man hackade korvmaten, hette "hack-dajla" eller "hack-tult". Båda redskapen har försvunnit, åtminstone det förstnämnda, då köttkvarnen infördes i hemmen, och när man någon gång gör ost i hemmen, så har man säkerligen ingen ostdajla att tillgå.

När man "brände" (rostade) kaffe, hade man en kaffebrännare. Den var som jag minns gjord av bleckplåt samt hade skjutlock på översidan samt ett skaft av trä, så man kunde hålla brännaren över elden eller glöderna i den öppna spisen. Då man sen skulle finfördela de brända bönorna eller kornet eller rågen, använde man ibland mortel, men jag såg även ett redskap av trä i en del hem, ~~gjord av trä~~. Det var en ho med urgröpningen anordnad så att den var djupast i mitten och sluttade uppåt mot de bägge kanterna eller ändarna, alltså som en cirkelbåge. Här i lades bönorna, och så hade man en "trilla" av trä lika tjock som urgröpningens bredd. Trillan hade en axel som sköt ut så mycket att det blev handtag att hålla i. Så kördes trillan eller hjulet nere i urgröpningen över bönorna, allt under det man lade åt duktigt. På så sätt krossades kaffebönorna till lagom fint pulver, innan de lades på kitteln - eller "pumpan" av glas.

Efter träfaten som kärl kom lerkärlen. Det var av vanlig lera, men ofta var de glaserade. Dessa lerfat hade man att slå opp välling och gröt i, man silade mjölk i dem, när man skulle få grädde till smör och mycket små fat eller skålar användes att äta i i st. f. koppar eller djupa tallrikar. Äldre, tandlösa personer "soppade" sönder brödkanter i dem samt slog på mjölk eller kaffe, för att "brödkarmarna" skulle blöt-na upp. Ett slags andra kärl, fat och spilkummar, var gjorda av ett mate-rial, som här kallades för celse. De var gula och blanka till färgen och hade ofta utsmyckningar i vitt. Jag skulle tro, att det var eldfast lera i dem, för de liknade mycket de gamla brännvinskrus, som de hade förr. Både lerkärlen som de av "celse" köptes antingen på marknaderna eller av kringkörande försäljare, ofta tattare.

Allt efter som tiden gick infördes i hemmen bättre och finare kärl men länge höll man fast vid det gamla. Jag minns mycket väl, då man i en del hem dukade "tavlan" eller det låga matbordet bara med grötfat, ett fat med mjölk, en träsked till var person samt brödkakan, bredvid vilken låg en kniv, gjord av bysmeden. Efter måltiden, under vilken alla åt i samma fat, torkades skedarna av av var och en samt lades i en låda i

ACC. N:R M. 10402:90.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

mattavlan, så diskningen var fort avklarad. Jag vet att än användes de hemmasmida "dänglagnivarna", så benämnda därför att de gjordes av smeden Danielsson i Stångsmåla. Till ring nere vid träskäftet hade man avfilade stycken av en remingtonpatron, senare det vidaste på en mauserdito.

Så kom det nya husgeråd undan för undan: i st. f. kopparkittlar, kaffepannor och pannor av koppa fick man emaljerad järnbleck, och senare blev det kärl av aluminium. Och på det yttersta i dessa dagar vinner det rostfria stålet terräng, fast det väl är mer sporadiskt ute på rama bondbygden. Rostfria knivar och gafflar har länge funnits i bruk, men till kokkärl ställer det sig väl dyrt ännu för att kunna bli var mans egendom. Men kokspisarna blir mer och mer försedda med kokplattor, och till dessa måste användas kokkärl med särskild botten. Sådan är anbragt på de flesta kokkärlen, även aluminium och emaljerat. Porslinet och glaset är ju sedan decennier vanligt i hemmen, och att var och en ätande skall ha var sitt bestick vid matbordet har slagit igenom så småningom från en generation tillbaka.

Rörande vad jag nämnde om kaffepumpa, så är det sedan en mansålder

brukligt att koka kaffet i dem. Somliga har väl tidvis kastat bort de sköra glaspumporna eller kaffeaskarna, som de kallas här, men åter tagit dem till heders, ty man påstår - och jag instämmer - att intet kaffe blir så gott, som när det kokas på pumpa och med börnorna malda grovt. Somliga använder två kittlar, andra bryggapparater, men som sagt pumpan avgår nog med segern. Och att detta sätt att koka kaffe är så vanligt just i denna trakt är ju inte underligt, då Småland är glasbrukslandskapet framför andra i Sverige.

I äldre tider och fram till nu har folket på landsbygden huvudsakligen använt sig av saltat sovel: salt sill och strömming, insaltat fläsk och kött. Detta sammanhänger med urgammal tradition, och då man slaktade så långt före jul - slaktmånaden oktober var ju hela tre månader förhade man även vid julen det salta sovet. Men redan i min barndom för 50 år sedan hade denna tradition börjat uppmjukas, så att man visserligen mest åt det salta men dock vid vissa tider lärde sig att också använda och tycka om färskt sovel och färsk mat över huvud taget. Man använde den i insjöarna här fångade fisken färsk till en del, men då man fått stora fångster saltades både gädda och braxen samt torkade i solen.

Detta har jag sett praktiseras även just nu hos en person, där man är "gammalmodig" både i fråga om hus och husgeråd och mycket annat. Under förra (första) världskrigets dagar, då det ju var mycket värre än nu vad beträffar maten, torkade man fisk både här och där.

Brödet var för ett par generationer här i bygden mest bakat av korn, i min barndom hade man mest rågbröd, men i större familjer, där rågen inte räckte till brödsäd ensamt, blandade man med korn. Vete odlades ej här, varför allt det vetemjöl, som gick åt i hushållet - och det var sannerligen inte mycket! - köptes i boden, när man fått sådan inom socknen eller i byn.

I de små bondgårdarna, där det i regel var många barn och ytterst svårt att få maten att räcka till, liksom i backstugorna, var potatisen jämte bröd, gröt och välling mest stående på matsedeln. Potatis och sill och krösnamos, surt, blandat med mjölk, var en stående middagsrätt överallt här i min barndom, särskilt på hösten och förvintern, då såväl potatisen som lingonen nyss hade skördats och var goda. Smör på brödet var inte vanligt: det skulle sändas till stan och bli pengar av, likaså fläsket och köttet, så endast en ringa del av sovlet fick konsumeras hemma.

Det var skatter som behövde betalas, skulder mot reverser samt ränta och avbetalning på hypoteket. I mitt hem, från 1890 till 1912, hade far och mor ytterst svårt att få ekonomin att gå ihop, då inte mindre än sex av de tolv barnen undan för undan gav sig ut att studera och krävde både pengar, kläder och mat. Mycket av det bästa i matväg fick skickas av till skolstäderna i form av månadsmatsäckar, ty i den tiden levde skolorngdomarna på det sättet, hyrde rum samt åt lite torrskaffning osv. Den barbariska sedan var till men för hälsan, och många magkatarrer har den åsamkat undomarna.

En tunna malt var den vanliga ransonen per år för en bondfamilj i mitten av 1850-talet och de nästföljande decennierna, omtalade mor. Av sitt odlade korn mältade man inte alltid själv behovet, utan det var någon annan som mot ersättning åtog sig detta arbete. Detta malt skulle bli till öl, som dracks såväl till vardags som vid fest. Det var bara olika kvalitet, d.v.s. det bästa användes vid kalasen. För att dryga ut det dyra maltet till vardagens dricka brukade man koka potatis och mossa samt blanda det med maltet vid brygden. Ölet fick en kärv smak härav, men huvudsaken var att det blev mycket i mängd, så att man sparade malt.

Var än tiderna förr i världen svåra och man hade det knapert i vardagslag, så skulle dock kalasen vara hederliga, d.v.s. bjuda på överflöd av både mat och dryck. Det var olika slag av kalas: sådana som måste göras, om man ville eller inte, såsom vid bröllop, barndop, begravningar och husförhör. Däremellan var de s.k. vänkalasen, som man hade en gång om året. Gästerna också kunde ha det betungande med deltagande i många kalas, ty det gick inte att komma tomhänt utan medföra olika slag av förning, t.ex. vetekaka, matbröd, köttstekar, pannkaka och sötost, för att nu nämna några slag. Men var förningen stor, så räckte också kalaset också i flera dagar. Vid begravning exempelvis, som skulle ske på söndagen, kom de närmaste släktingarna redan på lördagens e.m. samt stannade ett par dagar efter själva begravningsdagen. Likadant var det vid andra rituella bjudningar. Det var vid dessa kalas inte fråga om att det skulle vara fint, d.v.s. herrskapslikt, utan rejält med mat och i synnerhet dryck, så att gästerna blev både fulla och mätta. Och i stort sett är det samma regler nu, fast allt skall gå mera städat och fint. Mat och dryck har de alltså överflöd av på bondkalasen, men i fråga om spritdrycker har man börjat inskränka, då den varan dels är svåröverkomlig och därjämte dyr.

ACC. N:R **M.10402** : 95LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Traditionerna om förning följes alltfört, men det är nu inte så många sorter som förr i världen; mest är det konditoritårter, ostkaka och möjligen sötost, det senare en raritet dock. Men det är endast bönder, som kan fira sina kalas av skilda anledningar där hemma, andra som hålla bröllop och begravningar, födelsedagsfester o.a. kalas hålla till på ortens hotell, där de svarar för allt och gästerna får släppa till kuponger, åtminstone för kött och bröd. Det kan i så fall inte bli tal om några mängder av mat, som på bondkalasen, utan en enkel och kortvarig måltid, åstadkommen med de resurser, som man kunnat åstadkomma. Sprit har vederbörande värdfolk själv med sig, men på senare tiden har det sagts, att det är olagligt med en dylik anordning. Bönderna har tjänat sig rika under kristiderna vid de bägge världskrigen, på produkter av åker och ladugård samt icke minst i denna trakt på skogen, så de har både råd och möjlighet att kalas, som om det inga restriktioner fanns. Om det slaktas "svart" är mycket troligt för dessa kalas, annars kunde det inte gå att åstadkomma en sådan myckenhet av läckerheter. Och vad det gäller spritvarorna, så går det att få extra tilldelning, och för övrigt lånar man motböcker av goda vänner, släktingar o.a.

ACC. N:R **M.10402**:96.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Genom Vissefjärda socken har sedan århundraden tillbaka gått två huvudvägar, landsvägar, nämligen från Karlskrona till Växjö samt från Bössan till Kalmar. Dessutom har sedan min barndom och långt dessförinnan funnits s.k. häradsvägar, även de allmänna men smalare och krokigare än landsvägarna. På de senaste 25 åren har flera rätats och breddats och andra nybyggts helt, så att vägnätet nu är ganska bra fördelat inom socknen. Från och med nyår har staten ju övertagit vägarnas skötsel, och innan dess hade vägstyrelsen i S. Möre underhållet om hand ett 20-tal år.

Dessförinnan hade bönderna naturaunderhåll av samtliga allmänna vägar såväl sommar som vinter. Här i Västra Vissefjärda var det fråga om häradsvägen Långasjö-Holmsjö, vilken går förbi Pellamåla skola. Vägen var uppdelad i vägstycken eller lotter, olika långa, beroende på hemmanens storlek. Vägpålar, målade, stod vid vägstyckets främre ände, och där stod hur långt stycket var. På vår vägpåle stod det 1100 fot, d.v.s. omkring 300 m. Vägstycket måste grusas på hösten, och så synades vägen av länsman och ett par nämndemän. På våren var det att spårhacka och om vintern ploga och skotta. Så hade byborna också enskilda vägar att hålla gemensamt

ACC. N:R M. 10402:97.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

på liknande sätt, men häradsvägen blev bättre hållen, ty man var rädd för "kommissarien". Spårhackningen var ansträngande, varför man snart hittade på att utföra den "maskinellt". Man tog en gammal hjulskena, spände häst i den med en "dräkt" liksom vid harvning, lade en brädstump på skenan, för körsvennen att stå på, och så kördes ett par slag långsamt spåren, som utplånades lätt och ledigt. Ett bekymmer för den västra sockendelen var att man här på mils omkrets inte hade tillgång på riktig grus eller sand, varför man fick hacka och korpa loss jetter i backarna. Denna vägbeläggning gjorde väl hårda och bra sommarvägar, men i tjällossningen särskilt blev vägarna som en lerälta. Nu när vägmyndigheterna har haft hand om grusningen, har de kört god grus långt bort ifrån med sina bilar, så att numera har man inget vidare ont av tjällossningarna eller sega höstvägar.

I äldre tider, låt oss säga i mitten på 1800-talet och närmast där-
efter var det inte någon vidare trafik på vägarna. Det var stadsresorna
varje vecka endast. Till kyrkan gick man alltid under denna tiden, och när
man slutligen för en mansålder sedan körde till kyrkan, hade man en åk-
häck på en vanlig vagn. Denna åkhäck var försedd med ett fint åksäte

samt skärmar vid fotänden och allt var målat svart. Samma åkvagn kunde vid behov även användas att frakta en likkista vid begravningar. En och annan skaffade sig kärra, men sedan kom de vanliga fjädersvagnarna eller trillorna, som fortfarande brukas. De blev dock större och pampigare med tiden, men de är inte mycket i bruk numera, ty kyrkfärderna företas numera per cykel och bil.

På tal om bilar och cyklar, så kom de första cyklarna hit på 1890-talet, och hästarna blev skrämde i sken många gånger av dem. Likaså var hästarna skygga för bilarna, när de först kom på dessa vägar, omkring 1915. Den första bilen, som körde på vägen förbi skolan ägdes av doktor Rydeman i Emmaboda. Nu är trafiken stark även på småvägarna, där både last- och personbilar susa fram. De enskilda vägarna har på sistone blivit bättre än förr, när man erhåller bidrag av statsmedel för deras instandsättning och underhåll.

För var de många grindarna på de allmänna vägarna liksom på de enskilda ett oting, men ungefär i början av 1900-talet blev de förbjudna härstädes. På de enskilda vägarna är det fortfarande en massa "le", som sitter i ägo gränserna mellan åboarna eller vid bygränserna. Det är väl bara en tidsfråga, då även de "åker".

Livet i byarna för en mansålder sedan levdes lugnt och enformigt. En och annan auktion, kyrkgången samt marknaderna var för särskilt ungdomarna efterlängtade tillfällen att träffas och idka nöjen, dans t.ex. Ja, det inträffade ibland att man från kyrkvägen efter gudstjänstens slut tog en svängom vid ett vägshål, men fick prästen reda på det, blev det förmaningar och varningar.

Så för ett 50-tal år sedan bildades det skytteföreningar i socknarna, och de ställde till årligen med en sommarfest. Det blev ett verkligt evenemang för befolkningen, som gick man ur huse. Där hade man dansbana med fin hornmusik, det var annat än pigloppet! Genom utvecklingen har ungdomens fester i hemmen så gott som upphört och förlagts till föreningshuset och festplatserna, där man har dans o.d. två, tre gånger i veckan. Allt detta är ju känt och diskuterat.

Här i vår ort, där jag är född, dröjde det länge, innan man kom att ha tidningar allmänt. I min barndom började man så smått med Smålands-postens veckoblad och Aftonbladets halvveckoupplaga, och ofta hade man tidning ihop med grannen. Innan nyhetstidningarna började hållas, hade en och annan Svenska Familjejournalen eller Allers familjejournal samt

ACC. N:R M. 10402: 100.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Missionstidningen och en barntidning, som hett Barnens Vän. Nu har det gått därhän, att man i varje hem så gott som har en daglig ortstidning samt dessutom någon Stockholmstidning och en veckotidning. Man följer alltså med sin tid och vill ha lite läsning som avkoppling i arbetet.

Sedan årtionden tillbaka har man vid kyrkan haft sockenbibliotek, och de på senare åren bildade föreningarna har även bibliotek med både fack- och skönlitteratur. Och läsluset är god. I skolorna finns välsorterade bibliotek för lärjungarna, och även dessa anlitas flitigt. Redan i min tidiga barndom så där för 50 år sedan, startade mina syskon och kusinerna, som slagit in på lärarbanan samt några andra en läsecirkel, som inköpte nyutkommen litteratur. Och jag så liten jag var passade på att läsa dem, fast de ju inte var avsedda för så ungdomlig publik. Att läsa romaner hade avlöst de muntliga skildringarna vid kvällsbrasan, då mor berättade historier om gastar och spöken, röverier och annat, så det gick kalla kårar på lyssnarna. Man började hålla bokauktioner, och genom dem erhöles billig läsning, fast det inte alltid var så färsk. Och så kom ju 25-öres och 10-öres-böckerna omkring 1912 samt i samma veva Nick Carter och Nat Pinkerton, vilka alla slukades i massor av landsbygdens folk.

ACC. N:R M.10402: 101.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Folkskolundervisningens utveckling i vår stora socken, 4 kvmls ytvidd, leder sitt ursprung något före folkskolstadgans tillkomst 1842, ty redan i mitten av 1830-talen byggdes det första skolhuset i Vissefjärda invid kyrkan, och där skulle även finnas kommunalsal. Den som åstadkom detta resultat var den bildningälskande och nykterhetsfrämjande prostern J.G.Uddenbergs förtjänst. Huset står ännu kvar och fortfarande tjänstgör det som lokal åt två avdelningar, fast det för länge sedan utdömts. Här fanns också bostad på 1 rum och kök för en blivande lärare.

Det var mest fråga om den närmaste omnejdens barn när det gällde att befolka detta första skolhus. Övriga undervisades långt efter 1842 i hemmen, men så tillkom ambulerande lärare, som höll skola i bondstugorna, ett par-tre månader på vart ställe om året. Många av de allra äldsta i denna bygd har gått hela sin skoltid i dylika tillfälliga lokaler.

Nästa fas kom på 1880-talet. Då byggdes över hela socknen ett skolhus i var rote, innehållande en skolsal samt förstuga jämte ett rum för läraren men inget kök. Det var att laga mat i den öppna spisen! Halvtidsläsning, d.v.s. 4 månaders termin för folkskolan och lika lång för småskolan beslutades, alltså en utveckling till det bättre mot förut 2-3

ACC. N:R **M.10402**:102.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

månader. Två närliggande rotar med var sitt skolhus skulle alternerande ha småskola och folkskola. När vi här i Pellamåla hade småskola var det folkskola i Sidlandsmåla, ty skolan var flyttande på dessa två stationer. Och tvärtom. Här var det småskola på vårterminen och folkskola på höstterminen. I småskolan hade vi manlig lärare, i folkskolan kvinnlig, alltså omvänt mot nu. Lärarinna i folkskolan i denna rote var fröken Norna Sjöstrand, som ännu lever. Hon var den första i det första skolhuset i roten. Sedan upphörde flyttande skolan, Pellamåla blev för sig och Sidlandsmåla för sig och likadant var det i socknen i övrigt. En skolform F infördes, så att folkskolläraren ena terminen undervisade småskolans barn, den andra folkskolans. Det var fortfarande halvtidsläsning. År 1909 byggdes det nytt skolhus i Pellamåla (min skola), och likadant skedde i andra rotar ungefär samtidigt. Men skolformen var fortfarande F. År 1926 ändrades det till heltidsläsning med formen B:2, och fortfarande har vi denna form. Omkring 1930 hade heltidsläsning införts vid alla skolorna i socknen. Fortsättningskolor inrättades tidigt i Vissefjärda eller omkring sekelskiftet och den var ettårig. Nu har vi sedan 1919 tvåårig. Sedan läsåret 1946-47 har det sjunde läsåret införts, och sedan några år är lästiden 39 veckor.

F.n. håller skolans lokala myndigheter på att ordna nybyggnader vid kyrkskolan och i Lindås samhälle för en sammanlagd kostnad av i runt tal 800,000 kr.

Hur var det i gamla tider? Jo, lärarna var underbetalda och hade det sämre än några drängar och pigor. En för ett tiotal år sedan bortgång- en veteran började på 1870-talet och hade då i årslön i ett för allt 150 kr., talade han om, och så höll han ambulerande skola i rotarna och hade lokal i bondstugorna. När han gifte sig, önskade han att hustrun skulle gå dagsverken hos bönderna för att tjäna lite till hemmet, men det tog emot. Det blev skilsmässa av denna orsak!

Den förste ord. läraren i Vissefjärda hette Trenk. Han verkade på 1860-70-talen. Men då min far var i skolåldern, fick han skaffa sig läskonsten i hemmet samt hos en privatlärare, som hade som öknamn "Piggsmåla prästen". Han bodde i Långasjö socken men nära intill min fars hem. Denne lärare hade en dotter, som blev gift i Karlskrona med en varvspolis, och dessa två var föräldrar till sedermera biskopen i Visby Viktor Rundgren. En syster till biskopen är gift med f. kyrkvaktmästaren Alfred Carlsson i Vissefjärda.

Skrivkonsten kunde far emellertid inte få någon vidare hos nämnde lärare på den korta tid, några månader, han gick i skolan. Sedan han blivit yngling fick han lära sig bättre att skriva hos en ung man i byn (Fåglasjö), som hette Widfond och sedan blev tandtekniker i Stockholm. Något skoltvång existerade naturligtvis inte annat än på papperet, men på husförhören såg prosten till, att barnen kunde både kristendoms-kunskap och läsa skapligt innantill.

Ja husförhör hölls var höst, för mycket länge tillbaka i husen, sedan från 1880-talet (prosten Ringberg) i skolorna, vilket allt fort är fallet. I en del församlingar pågå de dock enligt den gamla seden, och jag har själv varit med på ett sådant husförhör för c:a 15 år sedan i grannsocknen Långasjö. Det var verkligen intressant och trevligt med både andlig och lekamlig spis.

Det går en massa roliga historier från dessa gamla husförhör. En lyder: Prosten frågar en ung bonde, ganska "bakom" för övrigt: "Vem har instiftat äktenskapet?" Den tillfrågade river sig i huvudet och kan inte komma ihåg katekesens ord och säger i stället: "Det har allt mor och så Travarn!" Travarn var en gårdfarihandlare i trakten, som även tjänstgjorde

som böneman, när han kom åt. Att det skrattades åtskilligt åt det svaret är givet.

Söndagen hölls strängt i helgd av våra förfäder. Då skulle allt arbete vara bannlyst, såvida det inte var alldeles tvunget. Och till kyrkan skulle unga och gamla, hur långt och besvärligt det än var, särskilt vintertid. Det var inte rådligt att skolka, ty var by hade sin särskilda kyrkbänk, och prästen såg noga efter från predikstolen, att hans "får" inte saknades. Denna gamla stolordning har för länge sedan slopats i Vissefjärda, och det är nu inte alls tvunget att strikt iakttaga kvinnfolks- och manfolkssidan, utan man kan sitta var man behagar. Nu för tiden kan man någon gång få se folk köra hö eller säd en söndag under besvärliga bärgningstider, annars hålles sabbaten till det yttre helig. Däremot är det få kyrkobesökare en vanlig söndag, medan det vid de stora helgerna är fullt hus.

I gångna tider skulle alla bröllop, dop och begravingar hållas i kyrkan, medan man nu mest besöker prästgården för de förstnämnda, och sällan hålles begravingarna på söndagen. Men alla förekomma i kyrkan numera. Och kyrkotagandet är helt bortlagt. Förr måste alla kvinnor, gifta som

ACC. N:R M. 10402:106.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ogifta, som fött barn, "gå i körk", kyrkotagas. I min barndom säges man ha varit rädda att gå ut sedan mörkret brutit in, om man icke var kyrktagen. (Det gäller naturligtvis barnaföderskorna!) Ty spökena kunde annars gå illa åt dem. En gift kvinna hade intet att frukta av prästen vid kyrktagningen, men den som fått en "horunge" fick sig en väldig straffpredikan inför församlingen. Om det hjälpte är väl tvivelaktigt.

Så fort ett barn var fött måste det skyndsamt döpas, och man fick ej vänta mer än en 8 dagar. Ty även här var det fråga om de onda makterna, som kunde skada den odöpte lille. Man gjorde naturligtvis kalas, när ett barn bars till dopet, och gudföräldrar blev först närmaste anhöriga, sedan goda vänner och grannar. Barnet hade mycken glädje av dessa, ty under barnaåren fick det presenter i form av leksaker, pengar m.m. av dem. Jag minns det mycket väl, ty mina gudföräldrar var mina närmaste grannar. Och den "släktskapen" inbringade åt mig många kakor och karameller och då och då ett klädesplagg m.m. Nu har man glömt bort den traditionen, och föräldrarna hålla ofta själva sina barn till dopet, och storkalas blir det också mycket sällan för den sakens skull.

Begravningssederna är väl inte precis desamma som för en eller två

ACC. N:R M. 10402:107LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

generationer sedan. Men mycket torde de inte ha förändrats utom i vissa obetydliga detaljer. Kalas hålles fortfarande för släkt och vänner, och förningar har man ävenledes med sig. Enda skillnaden är väl att man nu alla ska ha krans med att hedra den döde med. Och så ska det hållas tal vid båren nu. Kalaset varar numera inte i dagarna tre eller fyra utan blott en dag, begravningsdagen. Och så har man nu bilar i st. f. hästskjutsar och likbil också. Så det var dock lite grann skillnad nu mot förr. Däremot fortsätter man att "risa" för den avlidne begravningsdagen, d. v. s. hacka granris samt lägga ut en figur på vägen, där liktåget ska draga fram. Det är rektanglar och ringar och bågar och naturligtvis i mitten ett kors, ofta med blommor i. Vid var gård i byn måste detta risläggande iakttagas, annars skämmer man ut sig totalt. Och även i andra byar gör man likadant, om man nu känner den avlidne väl och särskilt vill ära honom.

Några väckelserörelser har inte i min egen eller mina föräldrars tid förekommit i den här trakten. Man har varit och är i allmänhet högkyrklig. Lite granna frikyklig verksamhet förekommer väl inom församlingen, men endast ett litet fåtal är anslutna. Men när det är möten går det många dit utan att dock bli proselyter. -